

**“НИЙГМИЙН ДААТГАЛЫН ТУХАЙ” БОЛОН “ИРГЭНИЙ ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН
ДААТГАЛЫН ТУХАЙ” ХУУЛИУДЫН ХЭРЭГЖИЛТИЙН БАЙДАЛД ХИЙСЭН ҮНЭЛГЭЭ,
ТУЛГАМДСАН АСУУДЛУУД” (Бодлогын шинжилгээ)**

Ц. Товуусүрэн, А. Пагма, Т. Мягмаржав

Сэдвийн агуулга

1. Нийгмийн даатгалын тогтолцооны үзэл баримтлалын онолын үндэслэл, бусад орнуудын туршлага (ОХУ, Беларусь, Казахстан)
 - 1.1. Нийгмийн даатгалын тогтолцооны онолын үндэслэл, үзэл баримтлалын харьцуулалт
 - 1.2. Нийгмийн даатгалын тогтолцооны харьцуулалт
 - 1.3. Нийгмийн даатгалын хуулиудын үзэл баримтлал, тогтолцооны ялгаа, давуу болон сул талууд
2. Нийгмийн даатгалын харилцааг зохицуулж буй эрх зүйн орчны тойм мэдээлэл, лавлагаа
 - 2.1. Нийгмийн даатгалын салбарын бодлогыг тодорхойлж буй баримт бичгүүд
 - 2.2. Нийгмийн даатгалын харилцааг зохицуулж буй Монгол улсын хуулиуд
 - 2.3. Нийгмийн хамгааллын салбарт хэрэгжиж буй төсөл, хөтөлбөрүүд
3. Нийгмийн даатгалын хуулиудын хэрэгжилтийн өнөөгийн байдалд хийсэн үнэлгээ
 - 3.1. Нийгмийн даатгалын байгууллагын үнэлгээ, санал, дүгнэлт
 - 3.2. Төрийн бус байгууллагуудын үнэлгээ, санал, дүгнэлт
 - 3.3. Нийгмийн даатгалын хуулиудын хэрэгжилтийн талаархи олон нийтийн үнэлгээ, санаа бодол
 - 3.4. Судалгааны байгууллага, судлаачдын хийсэн үнэлгээ, санал, зөвлөмж
4. Нийгмийн даатгалын сангуудын хөрөнгийн бүрдүүлэлт, зарцуулалтын байдалд хийсэн шинжилгээ
 - 4.1. Нийгмийн даатгалын сангуудын орлого, зарлага, хөрөнгийн үлдэгдлийн судалгаа
 - 4.2. Нийгмийн даатгалын сангуудын чөлөөт үлдэгдэл, хуримтлалын сангийн ашиглалтын талаархи судалгаа
5. Нийгмийн даатгалын тухай хуулиудын хэрэгжилтийн явцад гарч буй тулгамдсан асуудлууд, хэрхэн шийдвэрлэх талаархи санал, зөвлөмж
 - 5.1. Судалгааны дүгнэлт-нөхцөл байдлын үнэлгээ
 - 5.2. Судалгааны санал, зөвлөмж
6. Ашигласан материалын жагсаалт
7. Хавсралт - НД-ын сангийн бүрдүүлэлт, зарцуулалтын харьцуулсан судалгаа

* * *

Товчилсон үгийн жагсаалт

ЗГ	Засгийн Газар
НД	Нийгмийн Даатгал
НДС	Нийгмийн Даатгалын Сан
НДБ	Нийгмийн Даатгалын Байгууллага
НДҮЗ	Нийгмийн Даатгалын Үндэсний Зөвлөл
НХХЯ	Нийгмийн Хамгаалал Хөдөлмөрийн Яам
ОУХБ	Олон Улсын Хөдөлмөрийн Байгууллага
УИХ	Улсын Их Хурал
УНДЕГ	Улсын Нийгмийн Даатгалын Ерөнхий Газар
ҮОМШӨ	Үйлдвэрлэлийн Осол Мэргэжлээс Шалтгаалсан Өвчин
МҮЭХ	Монголын Үйлдвэрчний Эвлэлийн Холбоо
МАОЭНХ	Монголын Ажил Олгогч Эздийн Нэгдсэн Холбоо
ЭМД	Эрүүл Мэндийн Даатгал
ЭМДГ	Эрүүл Мэндийн Даатгалын Газар
ЭМДС	Эрүүл Мэндийн Даатгалын Сан
ЭМЯ	Эрүүл мэндийн Яам

Удиртал

УИХ -ын гишүүн С.Бямбацогтын захиалгаар “Нийгмийн даатгалын тухай болон Иргэний эрүүл мэндийн даатгалын тухай хуулиудын хэрэгжилтийн байдалд хийсэн үнэлгээ, тулгамдсан асуудлууд” сэдэвт судалгааны ажлыг Улсын Их Хурлын Тамгын газрын Судалгаа шинжилгээ олон нийттэй харилцах төвийн судлаачдын баг гүйцэтгэв.

Судалгааны зорилго

“Нийгмийн даатгалын тухай” болон “Иргэний эрүүл мэндийн даатгалын тухай” хуулиудын хэрэгжилтийн явцад буй болсон тулгамдсан асуудлыг тодруулж, холбогдох мэдээлэл, дүгнэлт гарган тодорхой санал, зөвлөмж боловсруулахад оршино.

Судалгааны зорилтууд

- Нийгмийн даатгалын тогтолцооны үзэл баримтлалын онолын үндэслэл, бусад орны туршлагыг харьцуулан судлах,
- Монгол улсын нийгмийн даатгалын харилцааг зохицуулж буй эрх зүйн орчны талаар тойм мэдээлэл бэлтгэх,
- Нийгмийн даатгалын хуулиудын хэрэгжилтийн өнөөгийн байдалд үнэлгээ өгөх,
- Нийгмийн даатгалын сангуудын хөрөнгийн бүрдүүлэлт, зарцуулалтын байдалд шинжилгээ хийх,
- Нийгмийн даатгалын хуулиудын хэрэгжилтийн явцад гарч буй тулгамдсан асуудлуудыг тодорхойлж, санал зөвлөмж боловсруулах,

Судалгааны аргачлал:

- Нийгмийн даатгалын хуулиудын холбогдох бүлэг заалт,
- Хэвлэл мэдээллийн контент анализын судалгаа,

- Бусад улс орнуудын хуулийн харьцуулалт

Хамрах хүрээ

Судалгаанд,

1. “Нийгмийн даатгалын тогтолцооны өнөөгийн байдал, цаашид сайжруулах арга зам” сэдэвт УИХ-ын дэргэдэх Бодлогын шинжилгээний төвийн 2008 онд хийсэн тайлангаас иргэдийн санал асуулгын дүн, УНДЕГ, МАОЭНХ, МҮЭХ-оос албан ёсоор авсан судалгааны, статистик, мэдээлэл, олон нийт, судлаачид, төрийн болон ТББ-ын санал, бусад орнуудын практик туршлагыг авч харьцуулан судалсан болно
2. Нийгмийн бодлогын талаархи бодлогын баримт бичгүүд:
 - Монгол улсын хөгжлийн үзэл баримтлал
 - Нийгмийн хамгааллын салбарын стратегийн баримт бичиг
 - Төрөөс тэтгэврийн тогтолцоог шинэчлэх талаар 2021 он хүртэл баримтлах үндсэн чиглэл
 - ОУХБайгууллагаас Монгол улсын нийгмийн хангамжийн тогтолцоог өөрчлөн шинэчлэх талаар гаргасан илтгэл. 1992 он
 - “Нийгмийн халамжийг сайжруулах нь” Үндэсний семинариас дэмжсэн нийгмийн даатгалын тогтолцооны үзэл баримтлал. 1993 он.
3. Нийгмийн даатгалын байгууллагын 2007-2008 оны тайлан, удирдах ажилтны зөвлөлгөөний материал
4. 2007-2008 оны “Өнөөдөр” “Зууны мэдээ” “Өдрийн сонин”-д “Нийгмийн даатгалын тухай” хуулийн хэрэгжилтийн талаар нийтлэгдсэн материалд контент анализ хийх
5. ОХУ, Беларусь, Казахстан улсуудын нийгмийн даатгалын тухай хуулиуд, Казахстан Улсын нийгмийн заавал даатгалын тогтолцоо

Судалгааны ажлын хүрээнд дараахь үндсэн үйл ажиллагаа хийгдсэн болно. Үүнд: Бодлого, эрх зүйн баримт бичгүүдийг сонгож харьцуулсан шинжилгээ хийсэн Нийгмийн даатгалын тогтолцоотой холбоотой бичиг баримтын контент анализ хийсэн Цуглуулсан мэдээлэлд нэгдсэн боловсруулалт хийсэн

Судалгааны материалыг нэгтгэн дүгнэж, судалгааны тайлан бичсэн

- Судалгааны багийг Улсын Их Хурлын Тамгын Газрын СШОНХТ-ийн нийгмийн бодлогын багийн ахлагч Ц.Товуусүрэн /I бүлэг, V. 2 зүйл/ ахлаж СШОНХТ-ийн судлаач А.Пагма /Удирдтгал, II бүлэг, III.1,3,4, IV.1, V.1 зүйл/, судлаач Т.Мягмаржав /III.2, IV.2 зүйл/ нар оролцон гүйцэтгэв.

“Нийгмийн даатгалын тухай” болон “Иргэний эрүүл мэндийн даатгалын тухай” хуулиудын хэрэгжилтийн байдалд хийсэн үнэлгээ, тулгамдсан асуудлууд: онол, практик, бусад орны туршлага”

1. Нийгмийн даатгалын тогтолцооны үзэл баримтлалын онолын үндэслэл, бусад орнуудын туршлага (ОХУ, Беларусь, Казахстан)

1.1. Нийгмийн даатгалын тогтолцооны онолын үндэслэл, үзэл баримтлалын харьцуулалт

Нийгмийн хамгааллын үндсэн бүрэлдэхүүн хэсгийн нэг нь нийгмийн даатгал бөгөөд төрийн нийгмийн бодлогыг хэрэгжүүлэх механизм, хүн амын нийгмийн хамгааллыг зохион байгуулах үндэс мөн. Нийгмийн даатгал нь ажиллагч, ажил олгогч зэрэг хөдөлмөрийн харилцаанд оролцогчдыг хамарч, тусгай сан бүрдүүлж, хөрөнгийн эх үүсвэрийг бий болгох замаар тэдний амьдралд тохиолдсон эрсдэлийг зөөлрүүлж, нийгмийн зүгээс дэмжлэг туслалцаа үзүүлдэг нийгмийн хамгааллын арга хэмжээ юм. Нийгмийн даатгал нь дэлхий нийтийн практикт зохион байгуулалтын дараахь 3 хэлбэрээр тодорхойлогдож иржээ. Үүнд:

1. Улсын нийгмийн даатгал (заримдаа төвлөрсөн даатгал гэдэг)
2. Хамтын даатгал (төвлөрсөн бус даатгал)
3. Холимог даатгал

Улсын нийгмийн даатгал нь Германд 1883 онд Бисмаркийн хэрэгжүүлсэн нийгмийн өөрчлөлтийн хүрээнд бий болж, хүн амын нийгмийн хамгааллын асуудлыг шийдвэрлэсэн хууль эрхийн анхны актууд болох Эрүүл мэндийн даатгалын тухай хууль эхэлж гарсан ба дараа нь Ослын даатгалын тухай хууль, 1889 онд Тахир дутуугийн болон өндөр насны даатгалын хууль батлагджээ. Энэ хэлбэрийн даатгал нь эмнэлгийн касс, үйлдвэрийн газрын касс, харилцан туслах чөлөөт кассын хэлбэрээр бий болжээ.

Даатгалын хувь, хэмжээг ажил олгогч, даатгуулагч тэнцүү хувиар төлж, улсын хэмжээнд нийтээр заавал даатгуулах хэлбэрийг сонгодоогоороо онцлог юм. Хамт (төвлөрсөн бус даатгал)-ын даатгал нь нийгмийн хамгааллын хамгийн эртний хэлбэр юм. Энэ нь Европод XIX зууны хоёрдугаар хагаст бий болсон бөгөөд ажил олгогчид, хөлсөөр ажиллагчдын эрх ашгийг хохироож байснаас төр, үйлдвэрчний эвлэлийн байгууллагатай хамтран бий болгожээ. Энэ хэлбэр нь заавал болон сайн дурын хэлбэрийн аль алиныг нь зөвшөөрдгөөрөө онцлог бөгөөд Япон, АНУ-д нийгмийн даатгалын энэ хэлбэр зонхилдог байна.

Хамтын даатгалын үүрэг зорилго нь улсын даатгалынхтай адил боловч хүрээ нь хөдөлмөрийн хамт олон, үйлдвэрчний байгууллага, бүс нутгаар хязгаарлагдана. Хамтын даатгалын санг ажиллагч, ажил олгогч бүрдүүлнэ. Хамтын даатгалыг даатгалын үйл ажиллагаа явуулах зөвшөөрлийг тогтоосон журмын дагуу авсан даатгалын компани, харилцан туслалцах нийгэмлэг, даатгалын касс зэрэг ямар ч байгууллага эрхэлж болдог. Хамтын даатгалын тогтолцооны удирдлага нь нэг бол даатгалын компани, эсвэл даатгалын өөрөө удирдах байгууллагуудаас сонгон шалгаруулж авсан байгууллага, гэрээний үндсэн дээр ажилладаг итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч байна.

Хувийн даатгал нь хувь хүн бүртэй даатгалын гэрээ байгуулж, уг гэрээнд түүний хэрэгцээ, хүсэлтийг харгалзан даатгалын хэлбэр, шимтгэлийн хэмжээг тусгасан байна. Хувийн даатгалын хүрээнд хувь хүн даатгалын ямар компанитай гэрээ хийж, өөрийгөө ямар эрсдлээс хамгаалахаа чөлөөтэй сонгож, даатгалын гэрээ байгуулж, даатгуулагч бүрийн нэрийн дансыг хөтлөн хэрэгжүүлдэг байна. Хувийн даатгал нь үндсэндээ сайн дурын шинжтэй байдаг. Хувийн даатгалд сайн дураар даатгуулагчийн авах тэтгэвэр, тэтгэмжийн хэмжээ нь түүний төлсөн шимтгэлийн хэмжээтэй тэнцүү байдаг. Улсын нийгмийн хангамж, нийгмийн даатгал, хувийн даатгал гэсэн бүх хэлбэр нь хоорондоо ялгаатай ч гэсэн бие биенээ харилцан нөхөж, хүн амын нийгмийн хамгааллын тогтолцоог бүрдүүлдэг.

Нийгмийн даатгалын үндсэн зарчим

1. Даатгуулагч , ажил олгогч /эзэд/ шимтгэл төлнө. Зарим оронд засгийн газар хувь

нэмэр оруулна. Үйлдвэрлэлийн ослын даатгалыг зөвхөн ажил олгогч хариуцна.

2. Эв санааны нэгдлийн зарчмын үндсэн дээр бэрхшээлийг давна.
3. Тусгай сан бүрдүүлэх, тэтгэвэр тогтоолгох болзол, түүний дотор шимтгэл төлсөн болзол хангасан иргэнд тэтгэвэр, тэтгэмж олгоно.
4. Даатгуулагчид тусгай нөхцөл тавьдаггүй, заавал даатгалын хэлбэр байх ба тэтгэвэр, тэтгэмжийн хэмжээг урьдчилан тогтоодоггүй, хөдөлмөрийн хөлсний дунджаас тооцон насан туршид нь тэтгэвэр олгож, тэтгэвэрийн хэмжээг мөнгөний худалдан авах чадварыг нь хадгалах арга замаар зохицуулж байдаг.
5. Даатгалын сангийн зарцуулагдаагүй хөрөнгийн чөлөөт үлдэгдлийг хөрөнгө оруулалтад ашиглаж болно.
6. Шимтгэл, тэтгэвэрийн хэмжээ нь даатгуулагчийн төлсөн шимтгэлийн хэмжээнээс ихэвчлэн даатгуулагчийн хөдөлмөрийн хөлсний хэмжээнээс хамаарна.
 - a. Дээрхи зарчмын дагуу даатгуулагч нь олгох тэтгэврийн хэмжээг харгалзахгүйгээр зохих шимтгэлийг заавал төлнө. Жишээ нь, ажил хөдөлмөр эрхэлж байгаа хүн ажилгүйдлийн даатгалд, залуу ажилчид тэтгэвэрийн даатгалд шимтгэл төлнө. Энд залуу, ахмад үеийн хоорондын эв санааны илэрхийлэл биеллээ олж, болзошгүй тохиолдлоос даатгуулагчид хамтын хүчээр гарч болох боломжтой бөгөөд үүнийг тэтгэврийн даатгалын хуваарилалтын зарчим гэж нэрлэдэг.
 - b. Нийгмийн даатгалын тодорхой төрлийг даатгуулагч өөрөө сонгож, эсвэл хуулиар тогтоосон тодорхой төрлийн даатгалын шимтгэлийг даатгуулагч бүрийн нэр дээр хуримтлуулж, хуримтлагдсан хөрөнгийн дүнгээр нь бодож тэтгэвэр, тэтгэмж тогтоодог зарчмыг хуримтлалын зарчим гэж нэрлэдэг. Энэхүү зарчмыг ОХУ, БНБелУлсад тэтгэврийн даатгалын төрөл дээр хэрэгжүүлэхээр хууль гаргаж, хагас хуримтлалын зарчимд шилжиж эхэлсэн байна.

Сайн дурын даатгал нь даатгалын тодорхой төрлийг сонгон авч даатгуулдагаараа онцлогтой. Сайн дурын даатгуулагч ажил олгогч болон ажиллагчийн аль алиных нь төлбөл зохих шимтгэлийг төлдөг учир тэдний олонхийн хувьд бэрхшээлтэй байдаг. Нийгмийн даатгалын үндсэн зарчим, төрөл, хөрөнгийн эх үүсвэр/сан/шимтгэл, арга хэлбэр зэрэг үндсэн үзүүлэлтүүд нь түүний агуулга, шинж чанарыг тодорхойлдог.

Нийгмийн даатгалын үндсэн зарчим: Бусад төрлийн даатгалуудын нэгэн адил нийгмийн даатгал нь тодорхой зарчмуудад тулгуурладаг. Тухайлбал, даатгуулагч буюу санг бүрдүүлэхэд оролцсон этгээд л гэрээнд заасны дагуу тусламж, дэмжлэг авах эрхтэй. Даатгалын санг бүрдүүлэхэд оролцоогүй иргэнд сангаас тусламж олгох боломжгүй. Харин даатгуулагч нас барсан тохиолдолд түүний асрамжинд байсан хөдөлмөрийн чадваргүй даатгалгүй иргэдэд тодорхой төрлийн тэтгэвэр тэтгэмж олгохыг хууль, тогтоомжийн дагуу хэрэгжүүлдэг. Түүнчлэн даатгалын тусламж, дэмжлэг авах эрх нь үе залгамжлагдах болон бусдад шилжих боломжгүй. Учир нь даатгалын ажиллагаа нь учирсан эрсдэлийг хаах үйл явц бөгөөд нэг хэсэгт нь тохиолдсон эрсдэлийг нөгөө хэсгийн хуримтлуулсан хөрөнгөөр хамгаалж байдаг. Үүнийг л эв санааны нэгдлийн зарчим гэж онолын хувьд үздэг байна.

Тэтгэврийн даатгалд ч дээрхийн нэгэн адил хуваарилалт эв санааны нэгдлийн(ын хуримтлалын гэсэн 2 үндсэн зарчим үйлчилдэг. Монгол улсын хувьд 1994 оны Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай хууль, 1999 онд батлагдсан тэтгэврийн даатгалын нэрийн дансны тухай хуулийг мөрдөж байна. Эдгээр хуулийн дагуу 1960 оноос өмнө төрсөн иргэд одоогийн мөрдөж байгаа хуваарилалтын зарчмаар, 1960 оноос хойш төрсөн иргэд хуваарилалт-хуримтлалын хосолсон зарчимд шилжиж, “нэрийн данс” нээлгэж, даатгалд төлсөн шимтгэлийнхээ хэмжээгээр тэтгэвэр, тэтгэмж тогтоолгон авах гэсэн хоёр өөр зарчим мөрдөгдөж байна. Хуваарилалтын буюу эв санааны нэгдлийн зарчимд тулгуурласан тэтгэврийн тогтолцоонд 1960 оноос өмнө төрсөн хүмүүс хамрагдаж

байгаа бөгөөд “эв санааны нэгдлийн” гэсэн тодотголтой, хуваарилалтын аргыг хэрэглэж иргэдийн өтлөлт, өвчлөл, хөдөлмөрийн чадваргүй болох тохиолдолд тэтгэвэр олгож тэднийг орлогын эрсдлээс хамгаалах үүргийг гүйцэтгэдэг.

Энэ тогтолцоо нь өнөөгийн шимтгэл төлөгчийн хөрөнгөөр ахмад настны тэтгэврийг олгодог, хуримтлуулсан хөрөнгийн нийт хэмжээг харгалзахгүйгээр тодорхой журам, зааврын үндсэн дээр тэтгэврийн хэмжээг нь тогтоож олгодог хуваарилалтын шинжтэй үйл ажиллагаа юм. Зарим оронд үүнийг “үе үеийн гэрээ” гэж нэрлэдэг. Энэ тогтолцоогоор тэтгэврийн даатгалд хамрагдаж тэтгэвэр авах болзол хангасан хүмүүст өндөр насны, тэжээгчээ алдсаны, тахир дутуугийн гэсэн гурван төрлийн тэтгэвэр олгодог.

Хуваарилалтын зарчимд суурилсан тэтгэврийн тогтолцооны сөрөг үр дагаврыг багасгах, тэтгэврийн харилцааг зах зээлийн нөхцөлд тохируулан боловсронгуй болгох зорилгоор манай улс “Төрөөс тэтгэврийн шинэчлэлийн талаар 2021 он хүртэл баримтлах үндсэн чиглэл”-ийг батлан түүний дагуу хуваарилалт-хуримтлалын хосолсон тогтолцоонд шилжүүлэх зорилго бүхий “Тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийн нэрийн дансны тухай хуулийг 1997 оноос хэрэгжүүлж эхлээд байна. Энэ үндсэн чиглэлийн дагуу 1960 оноос хойш төрсөн иргэд хуваарилалт-хуримтлалын хосолсон шинэ тогтолцоонд 2005 оноос шилжсэн.

Хуваарилалт-хуримтлалын хосолсон тогтолцоо нь даатгуулагчийн шимтгэлийг тусгай дансанд хуримтлуулах замаар түүний нийт хуримтлуулсан шимтгэлийн дүнгээс хамаарсан тэтгэвэр тогтоож олгох үйл ажиллагаа юм. Энэ үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхдээ даатгалын сангийн зарим хэсгийг өнөөгийн тэтгэвэр авагчдад зарцуулах бөгөөд үлдэх хэсгийг нь эргэлтэнд оруулж, өсгөж нэмэгдүүлэх зарчим баримтлах учир хуваарилалт-хуримтлалын хосолсон арга гэж нэрлэж байна.

2005 оноос эхлэн төсөвт дарамт учруулахгүйгээр даатгуулагчийн шимтгэлийн 3.0 хүртэл хувийг эхний ээлжинд хуримтлалд оруулах, 2011 оноос эхлэн энэ хувийг нэмэгдүүлэх асуудлыг “Төрөөс тэтгэврийн шинэчлэлийн талаар 2021 он хүртэл баримтлах үндсэн чиглэл” -д заасан. Нэрийн дансны гол зарчим бол иргэдийн тэтгэврийн хэмжээ нь түүний төлсөн шимтгэл, нэмэгдсэн орлогын хэмжээтэй нь дүйж байх явдал юм.

Даатгуулагч хэдэн нас насалж хэр удаан амьдрахаасаа үл шалтгаалан тэтгэвэр авах ёстой. Ийнхүү Монгол Улсын Их хурлаас нийгмийн даатгалын багц хуулийг 1994 онд баталж мөрдүүлснээр хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцаанд суурилсан, ажил олгогч болон ажилтны хамтран бүрдүүлсэн шимтгэлийн орлогоос санхүүждэг нийгмийн даатгалын шинэ тогтолцооны эхлэл тавигдсан билээ.

Одоо Нийгмийн даатгалын тухай хуулиудын үзэл баримтлалын харьцуулалтыг авч үзье. Аливаа үзэгдэл, үйл явцыг тодорхойлж ойлгох, боловсруулж шийдвэрлэхдээ удирдлага болгосон тодорхойлогч нэгдмэл үзэл бодлын тогтолцоог үзэл баримтлал гэж тодорхойлжээ.⁶⁹ Энэхүү тодорхойлолтоос авч үзвэл хуулийн хувьд түүний үзэл баримтлал нь түүний зорилт, зарчим, хамрах хүрээ, уг харилцаанд оролцогчдын эрх үүргийг журамласан хэм хэмжээ болон бусад зүйлээс бүрддэг байна. Одоо Монгол Улсын нийгмийн даатгалын шинэ тогтолцооны үзэл баримтлал анх хэрхэн боловсрогдож бүрэлдсэн талаар товч авч үзье.

Монгол Улсын нийгмийн даатгалын бие даасан шинэ тогтолцооны үзэл баримтлалыг тодорхойлоход Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллага чухал үүрэг гүйцэтгэсэн байна. 1992 оны сүүлчээр ОУХБ-ын төлөөлөгчид ирж манай орны нийгэм хангамжийн төв, орон нутгийн байгууллагын ажилтай танилцаж, нийгэм хангамжийн тогтолцоо, түүнийг өөрчлөн

⁶⁹ С. Нарангэрэл “Эрх зүйн толь бичиг”. УБ., 2007 он, 25 дахь тал

шинэчлэх талаар дэлгэрэнгүй илтгэл бичиж, дүгнэлт, зөвлөмж гаргажээ. Түүнчлэн 1993 оны 2 дугаар сард “Нийгмийн халамжийг сайжруулах нь” сэдэвт үндэсний семинар болж, семинарт оролцогчид нийгмийн халамжийн тогтолцоог нийгмийн даатгалын тогтолцоо болгон өөрчлөхдөө баримтлах үзэл баримтлалыг хэлэлцэн санал нэгтгэж дэмжжээ.

Энэхүү үзэл баримтлал нь дараахи гол үзэл санааг илэрхийлж байсан. Үүнд:

1. Монгол орны эдийн засаг, нийгмийн бүх салбар зах зээлийн харилцаанд эргэлт буцалтгүй шилжиж байгаатай уялдуулан нийгмийн халамжийн тогтолцоог бүхэлд нь өөрчлөн шинэчлэх бодлого баримтлана. Энэхүү бодлогыг үе шаттайгаар хэрэгжүүлэх бөгөөд тэтгэвэр, тэтгэмж авч байгаа иргэдийн нийгмийн баталгааг одоогийн түвшингээс бууруулахгүй байна.
2. Нийгмийн даатгалын шинэ тогтолцоо нь тэтгэврийн, тэтгэмжийн, эрүүл мэндийн, үйлдвэрлэлийн ослын, ажилгүйдлийн гэсэн бие даасан даатгалын төрлүүдээс бүрдэнэ. Эдгээр даатгалууд тус тусдаа сантай байх бөгөөд орлогоороо зарлагаа бүрэн нөхөх зарчимд аажмаар шилжинэ.
3. Ажиллагчид хөдөлмөрийн хөлснөөсөө нийгмийн даатгалын шимтгэл заавал төлж даатгагддаг тогтолцоог бий болгоно.
4. Аж ахуйн нэгж, байгууллага буюу эзэд нийгмийн даатгалын бүх төрөлд зориулсан хөдөлмөрийн хөлсний сан, түүнтэй адилтгах орлогоосоо зохих хувь хэмжээгээрээ шимтгэл төлнө.
5. Тэтгэвэр, тэтгэмжийн даатгалын хүрээнд өндөр насны, тахир дутуугийн, тэжээгчээ алдсаны тэтгэвэр, хөдөлмөрийн чадвар түр алдсаны болон жирэмсэн, амаржсаны тэтгэмжийн бодлого, үйл ажиллагааг хамааруулж, үйлдвэрлэлийн осолтой холбогдсон тэтгэвэр, тэтгэмжийг үйлдвэрлэлийн ослын даатгалын сангаас олгож байх бодлого баримтлана.
6. Өндөр настан, хүүхэд, эхчүүд, тахир дутуу хүмүүст олгож байгаа бүх төрлийн тэтгэмж, хөнгөлөлт, тусламжийг төрөөс хүн ам зүйн хүрээнд хууль тогтоомжоор зохицуулан боловсронгуй болгоно. Үүнд шаардагдах хөрөнгийг улсын төсөв, байгууллага, иргэдийн хандив бусад эх үүсвэрээс санхүүжүүлэх зарчим баримтлана.
7. Улсын нийгэм хангамжийн албыг нийгмийн даатгалын бүх төрөлд хамаарах шимтгэлийн хөрөнгийн эх үүсвэрийг бүрдүүлэх тэтгэврийн болон үйлдвэрлэлийн ослын даатгал, нийгмийн халамжийн үйл ажиллагааг эрхлэн явуулах үүрэг бүхий бие даасан байгууллага болгон өөрчлөн шинэчилж, засгийн газар, эзэд, үйлдвэрчний эвлэлийг төлөөлсөн гурван талт механизмын хүрээнд ажиллах зарчмыг сонгох нь зүйтэй гэж үзсэн.
8. Ажиллагчдын төлөх шимтгэлийг хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлогын 4 хүртэл хувиар тогтоох, цалин хөлсний бодлого, амьжиргааны өртгийн өөрчлөлттэй холбогдуулан нэмэгдүүлэх, ажил олгогчоос тэтгэврийн даатгалын шимтгэлд хөдөлмөрийн хөлсний сангаасаа төлж буй 13.5 хувийг 2.5 хувиар нэмэгдүүлэх асуудлыг санхүүгийн нарийвчилсан судалгаанд тулгуурлан шийдвэрлэх болов.
9. Хүнд, хортой, халуун газрын доорхи нөхцөлд ажилласан хүмүүст хөнгөлөлттэй журмаар олгох тэтгэвэр, нөхвөрийг нийгмийн даатгалын сангаас олгож байгаа тогтолцоог өөрчилж, ажиллаж байх хугацаанд нь өндөр цалин хөлс олгох буюу хөнгөлөлт үзүүлэх хэлбэрээр эздийн хүлээх хариуцлага, үүрэгтэй шууд хамааралтайгаар судалж шийдвэрлэх нь зүйтэй гэж үзсэн. Харин олон хүүхэд төрүүлж өсгөсөн эхчүүдэд хөнгөлөлттэй нөхцлөөр тэтгэвэр тогтоож байсан журмыг шинэ тогтолцоонд шилжсэн үеэс хэвээр хэрэглэхгүйгээр Монгол орны хүн ам зүйн онцлог, уламжлалыг харгалзан

20 жил ажилласан 50 насанд хүрсэн 4 ба түүнээс дээш хүүхэд төрүүлж өсгөсөн эхчүүдэд олгох хувилбараар шийдэх боломжийг судална.

10. Тэтгэврийг нас харгалзахгүйгээр эрт тогтоож байгаа нөхцөл журмаас татгалзаж, тэтгэврийн ердийн насыг эмэгтэйчүүдэд 55, эрэгтэйчүүдэд 60 нас болгон хэвээр мөрдөх. Урьд тэтгэвэрт эрт гарсан хүмүүст тэтгэврийн даатгалын шинэ хууль тогтоомжийг буцаан хэрэглэхгүй байх зарчим баримтлана. Эрэгтэйчүүд, эмэгтэйчүүдийн тэтгэвэрт гарах насыг ойртуулах замаар ижил болгох асуудлыг аажимдаа шийдвэрлэнэ.
11. Тэтгэвэр тогтоогдсон хүмүүс хөдөлмөрийн гэрээгээр ажиллавал тэдний тэтгэврийг хөдөлмөрийн хөлстэй нь давхардуулан олгохгүй байх чиглэл баримтлана.
12. Хөдөлмөртэй холбогдсон өвчлөлт буюу ослоос үүдэх хариуцлагыг ажил олгогч хүлээдэг зарчмыг үндэслэн үйлдвэрлэлийн ослын даатгалын тогтолцоог шинээр бий болгоно. Үйлдвэрлэлийн ослын тэтгэвэр, тэтгэмжийг ажил олгогчоос төлөх шимтгэлээр санхүүжүүлнэ.
13. Тэтгэврийн даатгалын шимтгэл төлсөн байвал зохих хугацааны доод хязгаарыг хуулиар тогтооно. Энэ хугацаанаас илүү олон жил шимтгэл төлсөн хүмүүсийн тэтгэврийн хэмжээг нэмэгдүүлж байх нь шударга зарчим гэж үзнэ.
14. Хөдөлмөрийн чадвар түр алдсан хугацааны эхний хоёр долоо хоногт ногдох тэтгэмжийг ажил олгогч хариуцан олгож байхаар судалгаа хийж санал боловсруулна. Түүнчлэн өвчтөн асран сахисан хүмүүст нийгмийн даатгалын хөрөнгөнөөс тэтгэмж олгохгүй байх зарчим баримтлана. Харин тэдэнд цалин хөлсийг нь олгуулах, нийгмийн талаар төрөөс явуулах бодлогын хүрээнд зохицуулах чиглэл баримтлах болов.
15. Эхчүүдийн хүүхдээ асарсаны, олон хүүхэдтэйн, нярай хүүхдийн арчилгааны, ихэр хүүхдийн, дайнд оролцогчдын тэтгэмж, өндөр настан, тахир дутуу иргэдэд үзүүлж буй хөнгөлөлт, тусламжийн журмыг нийгмийн халамжийн бодлого, улсын төсвийн санхүүжилтын хүрээнд өөрийн онцлогт тохируулан боловсронгуй болгон хэрэгжүүлнэ.
16. Тахир дутуугийн тэтгэвэр, түр хүчээ алдсаны тэтгэмж авах эрх эдлэхийн тулд шимтгэл төлбөл зохих хугацааны доод хязгаарыг шинэчлэн тогтоох замаар шийдвэрлэнэ.
17. Тэтгэврийн, Тэтгэмжийн, Эрүүл мэндийн, Үйлдвэрлэлийн ослын, Ажилгүйдлийн даатгалын сангийн үйл ажиллагаа, тэдгээрийн шимтгэлийн хувь, хэмжээг тогтоох, сан бүрдүүлэх, хяналт тавих, хариуцлага хүлээлгэх зэрэг асуудлыг бүхэлд нь зохицуулсан нийгмийн даатгалын сангийн тухай бие даасан хууль гаргаж мөрдүүлж болох юм гэж үзсэн. Харин нийгмийн халамжийн санг нийгмийн даатгалын бодлого, шимтгэлийн хөрөнгөтэй хамааралгүйгээр тусад нь биеийг нь даалган бий болгох уг санд төр, засгийн зүгээс иргэдэд үзүүлж байгаа бүх төрлийн тэтгэмж, тусламж ядуусыг тэтгэхэд зориулсан хөрөнгө төвлөрч зарцуулагддаг байх нь зүйтэй гэж үзсэн.
18. Нийгмийн даатгалын бүх төрөлд ажиллагчдыг хамааруулах, тэднийг нэг бүрчлэн бүртгэхийн тулд улсын хэмжээнд регистрийн дугаарыг даатгуулагчдад олгож нэг хүнд нэгээс илүү дугаар олгохгүй байхаар үйл ажиллагааг нь зохион байгуулах боломжтой гэж үзсэн.
19. Нийгмийн даатгалын шимтгэлийг бүрэн оруулах, зарлагыг зориулалтаар нь зөв зохицуулах, хуурч мэхэлсэн, эсвэл шимтгэл төлөхөөс зайлсхийсэн тохиолдолд хүлээлгэх хариуцлагыг чангатгах, эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх хүртэл шийтгэл ногдуулах механизм тогтоох нь зүйтэй гэж үзэв.

20. Нийгэм хангамжийн ажилтнууд ялангуяа удирдах ажилтанг сургах, санхүүгийн үйл ажиллагааг цахим тооцоолуурын нэгдсэн сүлжээнд хамааруулах зэрэгт олон улсын байгууллагаас тусламж авах нь зайлшгүй шаардлагатай болохыг онцлон тэмдэглэсэн.

Олон улсын нэр хүнд бүхий байгууллагууд ОУХБ, НҮБ-ын хөгжлийн хөтөлбөрийн Улаанбаатар дахь суурин төлөөлөгчийн газрын идэвхтэй дэмжлэгтэйгээр өндөр мэргэжлийн зөвлөхүүд, УИХ, Засгийн газрын зарим гишүүд, ажил олгогч, даатгуулагч, төрийн бус байгууллагууд зэрэг нийгмийн бүх давхаргын төлөөлөгчид, нийгэм хангамжийн төв, орон нутгийн удирдах ажилтнуудын оролцоотойгоор хийсэн үндэсний семинараар боловсруулсан үндсэн чиглэл нь Монгол улсын нийгэм хангамжийн тогтолцоог өөрчлөн шинэчлэх үзэл баримтлалыг үндсэнд нь тодорхойлж чадсан юм. Энэхүү үндсэн чиглэлийг Засгийн газрын танхимын хурлаар хэлэлцээд зарчмын хувьд зөвшөөрсөн бөгөөд нийгмийн даатгалын шинэ тогтолцоог бүрдүүлэх асуудлыг хуульчлан тогтоох эрх зүйн актуудыг боловсруулахад тулгуур чиглэл нь болсон юм.

Өнгөрсөн хугацаанд энэ тогтолцооны хүрээнд аж ахуйн нэгж, байгууллага, иргэдийг нийгмийн даатгалд хамруулах, нийгмийн даатгалын сангуудын орлогыг бүрдүүлэх, хууль тогтоомжийн дагуу тэтгэвэр тэтгэмж, бусад төлбөрийг олгох, нийгмийн даатгалын байгууллагын материаллаг бааз, ажилтнуудын чадавхийг бэхжүүлэх чиглэлээр чамгүй ажил хийгдэж тодорхой үр дүнд хүрлээ. Гэвч улс орны эдийн засаг, нийгмийн амьдралд гарч байгаа өөрчлөлт, бусад хүчин зүйлсийн нөлөөгөөр нийгмийн даатгалын үйл ажиллагаанд хэд хэдэн хүндрэл, тулгамдсан асуудал бий болсон.

Иймээс тулгарч буй хүндрэл бэрхшээлийг шийдвэрлэх зорилгоор 20 гаруй удаа нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан бөгөөд хамгийн сүүлчийн удаа УИХ-аас 2008 оны 5 дугаар сард нийгмийн даатгалын хуулиудад нэмэлт өөрчлөлт оруулсан байна. Ингэхдээ тулгамдаж байгаа асуудлыг зохицуулахтай холбоотой зүйл, заалтыг өнөөгийн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа хуулийн агуулгад нийцүүлэн шинэчлэх буюу шинээр нэмэх хувилбарыг сонгосон учир хуулийн үзэл баримтлал, үндсэн зарчим хэвээр үлдсэн болно.

1.2. Нийгмийн даатгалын тогтолцооны харьцуулалт

Энэхүү судалгааны явцад эрх зүйн ижил төстэй зохицуулалт бүхий зарим улс орон (Бүгд Найрамдах Беларусь Улс, ОХУ, Казахстан Улс, Монгол Улс)-ны Нийгмийн даатгалын болон Иргэний эрүүл мэндийн даатгалын тухай хуулиудын үзэл баримтлал, хуулийн зорилт, зарчим, даатгалын тохиолдол, хамрах хүрээ, хэлбэр, даатгалын үйл ажиллагааг эрхлэх байгууллагын эрх үүрэгтэй холбогдсон заалтуудыг харьцуулан судалсан ба судалгааны дүнг үндэслэн дараахь дүгнэлтийг хийж болохоор байна.

Судалгаанд хамрагдсан орнуудын Нийгмийн даатгалын тухай хуулиуд нь ерөнхий үзэл баримтлалын хувьд адил байгаа хэдий ч зарим зохицуулалтын хувьд ялгагдах онцлог байгаа нь ажиглагдсан болно.

1.3. Нийгмийн даатгалын хуулиудын үзэл баримтлал, тогтолцооны ялгаа давуу болон сул талууд

- ОХУ \Тэтгэврийн заавал даатгалын тухай хуулийн 22 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэг\, Монгол улсын Тэтгэврийн даатгал\Тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийн нэрийн дансны тухай хууль\ нь хагас хуримтлалын зарчимд шилжиж байхад Казахстан\ хуулийн 1, 5 дугаар зүйл\, Беларусь \хуулийн 1, 2 дугаар зүйл\ улс хуваарилалтын зарчмыг сонгосон байна.
- Нийгмийн даатгалын хамрах хүрээний хувьд зарим нэг ялгаатай зүйл ажиглагдаж байна. Беларусь\ Нийгмийн даатгалын тухай хуулийн 7 дугаар зүйл\, Казахстан \

Нийгмийн заавал даатгалын тухай хуулийн 8, 15 дугаар зүйл\ ОХУ-ын нийгмийн даатгал\Нийгмийн заавал даатгалын үндсийн тухай\ -д хөдөлмөрийн сонгодог харилцаанд оролцогчдоос гадна хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчид, уран бүтээлчид, гар урлалын зүйл бүтээгчид, фермер, байнга оршин суудаг гадаадын иргэн, харъяалалгүй хүн хамрагдахаар заажээ.

“Монгол улсын тэтгэврийн тогтолцоог бэхжүүлэх нь” АХБ-ны ТТ4910 мон төслийн хүрээнд хийсэн судалгаа\2008 он\-наас үзэхэд манай улсын хөдөлмөрийн насны хүмүүсийн 1\4-ийг эзэлдэг малчид, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийн 25% нь нэрийн данстай, малчдын 6%, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийн 18% нь л даатгалд хамрагдсанаас хадгаламжтай байсан нь дээр гэж үздэг гэсэн байна. Түүнчлэн малчид, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийн 57% нь хадгаламж эзэмшигч байгаа нь тэдгээрийг цаашид нийгмийн даатгалд хамруулах нь зүйтэй гэсэн дүгнэлтэд хүргэсэн байна. Харин тэдгээрийг нийгмийн заавал даатгалд хамруулахдаа Монгол улсын “Нийгмийн даатгалын тухай” хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 5\:-д “Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч малчин, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийг нийгмийн даатгалд заавал даатгуулах нөхцөл журмыг хуулиар тогтоож болно.” гэж заажээ Үүнийг шийдвэрлэхдээ улирлын чанартай орлоготой байдаг онцлогийг харгалзан үзэх хэрэгтэйг ч энэ судалгааны дүгнэлтэд дурдсаныг анхаарах шаардлагатай.

- Беларусь улсын “Улсын нийгмийн даатгалын нэрийн дансны тухай хуулиар улсын нийгмийн даатгалын системийн даатгуулагчийн нэрийн дансны дүрмийг Сайд нарын Зөвлөл батлах, даатгуулагчид СнЗ-өөс тогтоосон журмын дагуу нийгмийн даатгалын үнэмлэх олгохоор зааснаас өөр бусад субъектэд эрх шилжүүлсэн заалт байхгүй байна. Монгол улсын “Тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийн нэрийн дансны тухай” хуулиар нэрийн данс нээх болон нэрийн дансны эхний үлдэгдэл, сар бүрийн төлсөн шимтгэл, тооцсон хүү, олгосон тэтгэвэр зэрэг орлого, зарлагын мэдээллийг даатгуулагчид өгөх журмыг Нийгмийн даатгалын төв байгууллага, даатгуулагчийн нэрийн данс нээлгэх хүртэл нийт ажилласан хугацаа, нэрийн данс нээлгэх хүртэл ажилласан 10 жилийн доторх дараалсан, аль илүү хөдөлмөрийн хөлс авч байсан 5 жилийн дундаж индексжүүлсэн хөдөлмөрийн хөлсний хэмжээг нийгмийн даатгалын байгууллага, даатгуулагчийн дээр дурдсан 5 жилд төлсөн шимтгэлийн хувь хэмжээ, хөдөлмөрийн хөлсний дундаж индекс, түүнийг хэрэглэх журмыг Нийгмийн даатгалын үндэсний зөвлөл, нэрийн дансанд тооцох хүү, нийгмийн даатгалын шимтгэл төлсөн дундаж хөдөлмөрийн хөлсний өсөлтийг нийгмийн даатгалын байгууллагын тайлан, мэдээ, Үндэсний статистикийн газрын саналыг үндэслэн Нийгмийн даатгалын үндэсний зөвлөл, тэтгэвэр авах дундаж хугацааны илэрхийллийг Үндэсний статистикийн газраас гаргасан тооцоо, саналыг үндэслэн Нийгмийн даатгалын Үндэсний зөвлөл, тэтгэвэр бодох зааврыг Нийгмийн даатгалын төв байгууллага, тэтгэврийн хэмжээг өсгөх индекс, түүнийг хэрэглэх журмыг Нийгмийн даатгалын үндэсний зөвлөлийн саналыг үндэслэн Үндэсний статистикийн газар тус тус тогтоохоор заасан байна. Энэхүү хууль даатгуулагчид төдийлэн сайн хүрэхгүй байгаа нь нэг талаас хууль сурталчлах ажил хангалтгүй байгаа нөгөө талаас хэтэрхий олон харилцааг янз бүрийн байгууллага шийдвэрлэж зохицуулахаар заасантай бас холбоотой байж болох юм. Беларусь улсын нэрийн дансны тухай хуулиар даатгуулагч болон нэрийн данс хөтлөх байгууллагын эрх, үүрэг, хариуцлагыг нэг бүрчлэн зохицуулсан байхад манай хуулинд ийм зохицуулалт байхгүй байна.
- Харин Беларусь улсын эрх зүйн баримт бичгийн нэгдсэн кодлолд бүргэгдэж дугаар авсан тус улсын СнЗ-ийн тогтоолоор улсын нийгмийн заавал даатгалын нэрийн дансны дүрмийг баталж, түүгээр нэрийн данс хөтлөх заавар, хэрэглэх маягтуудын загварыг баталгаажуулсан байна. Үүнээс дүгнэлт хийж үзвэл Монгол улсын “Тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийн нэрийн дансны тухай” хуулиар зохицуулсан нэрийн дансны эхний үлдэгдэл тогтоох, даатгуулагчийн нэрийн дансанд хүү тооцох, нэрийн данснаас тэтгэвэр авах эрх, тэтгэврийг тооцох, тэтгэврийн доод хэмжээ, тэтгэврийг индексчлэх,

олгохтой холбогдсон харилцааг энэ хуулиар зохицуулах бус “Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр тэтгэмжийн тухай” хуулиар зохицуулах нь илүү оновчтой гэж үзэж болох байна. Ингэвээс нэрийн дансны тухай хууль нь тэтгэврийн даатгалд хамрагдсан даатгуулагчдын тухай мэдээлэл, шимтгэлийн тооцоог хөтлөх зарчим, эрх зүйн үндсийг дагнан зохицуулах боломж бүрдэнэ.

- Судалгаанд хамрагдсан орнуудын нийгмийн даатгалын хуулиар Нийгмийн даатгалын санг эрхлэх байгууллага, сан бүрдүүлэх, захиран зарцуулах харилцааны зохицуулалт зарчмын хувьд ижил төсөөтэй байгаа ч сангийн хөрөнгийг захиран зарцуулах журамтай холбогдол бүхий санаа авахаар заалтууд байгааг анхаарах нь зүйтэй болов уу. Үүнд: Судалгаанд хамрагдсан гадаадын зарим орнууд ОХУ, БНБелУ, Казахстан г.м.л-ын “Нийгмийн даатгалын тухай хууль тогтоомжийн актад Нийгмийн даатгалын үйл ажиллагааг Төрийн агентлаг бус төрийн нэрийн өмнөөс эрх эдэлж, үүрэг хүлээсэн төрийн өмчийн нийгэмлэг эрхлэн явуулж байна. Харин хөгжингүй орнуудад нийгмийн даатгалын хуримтлалд суурилсан хувийн даатгалын компаниуд даатгуулагчтай харилцан тохиролцож байгуулсан гэрээнд тулгуурлан нийгмийн даатгалын үйлчилгээ үзүүлдэг байна. Төр, ажил олгогч, ажилтны эрх ашгийг хамгаалах байгууллагын оролцоотой 3 талт хяналтын тогтолцоо Казахстан улсын нийгмийн даатгалын үзэл баримтлал гэсэн баримт бичигт саяхан тусгагдсан байна. Манай Нийгмийн даатгалын хуулийн 3 талт хяналтын механизм болох Үндэсний зөвлөл байгуулсан явдал нь судалгаанд хамрагдсан орнуудаас илүү алсыг харсан болохыг харуулж байна. ОХУ, Беларусь улсын Нийгмийн даатгалын төсвийн тухай хуулиар, Сангийн гүйцэтгэлийн тайланг СнЗ хянаж баталдаг, Казахстан улсын Засгийн газар нь Нийгмийн даатгалын сангийн үйл ажиллагаанд хяналт тавьж холбогдох хязгаарлалт нормативаар дамжуулж хяналт тавьдаг байна.
- Манай Нийгмийн даатгалын тухай хуулиар нийгмийн даатгалын байгууллага, үндэсний болон салбар зөвлөлийн үйл ажиллагааны зардлыг шууд санхүүжүүлэхээр заасан байхад Казахстан улсын Хүн амын нийгмийн хамгааллын тухай хуулиар энэ зардалд ногдох хөрөнгийг сангийн бүрдүүлсэн хөрөнгөөс тодорхой хувиар бодож олгодог байна. Казахстан улсын Нийгмийн заавал даатгалын үндсийн тухай хууль 17, 29, 30 дугаар зүйл-иар Нийгмийн даатгалын хөрөнгийн бүрэн бүтэн байдлыг хангахын тулд Засгийн газраас зарим норм хязгаарлалт тогтоох, сангийн активын хөрөнгө оруулалтын удирдлагын бүхий л үйл ажиллагаа, тооцоог үндэсний банк хийхээр заажээ. Түүнчлэн сангийн актив ба өөрийн үйл ажиллагааны зардлын тооцоог тусд нь хийх, жил бүр аудитын шалгалтад хамрагдах, сангийн активаас хөрөнгө оруулалтад зарцуулах хэмжээ болон аль санхүүгийн хэрэгсэлд хөрөнгө оруулахыг Засгийн газар тогтоохоор зохицуулсан байна. Сан нь сангийн активын хөрөнгийг барьцаанд тавьж болохгүй, хуулийн этгээдийн үүсгэн байгуулагч байж болохгүй байхаар хуульчилсан байна. Манай Нийгмийн даатгалын хуулиар хуримтлалын сангийн хөрөнгийг Засгийн газрын бонд болон Монгол банкнаас гаргасан үнэт цаас худалдан авах, арилжааны банкинд байршуулах замаар нэмэгдүүлж болохоор 2008 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан боловч уг хөрөнгийг байршуулах банкныг нэр заан хуульчлаагүй байна. Эсвэл Сангийн хөрөнгийн байршил, хөдөлгөөн, хөрөнгө оруулалтын үр дүнгийн тооцоог хийх банкныг Засгийн газар шалгаруулалтаар тогтоодог хувилбар ч бас байдаг юм байна.

Хоёр. Нийгмийн даатгалын харилцааг зохицуулж буй эрх зүйн орчны тойм мэдээлэл, лавлагаа

Монгол улс 1990-ээд оноос улсын төсвөөс шууд хараат байсан тэтгэвэр, тэтгэмж, нийгмийн хамгааллын хуучин харилцааг халж нийгмийн хамгаалал, даатгалын цоо шинэ тогтолцоог бүрдүүлэн, түүний эрх зүйн орчинг бий болгох ажлыг эхлүүлсэн билээ. 1991 онд Нийгмийн даатгалын шимтгэлийн тухай, 1993 онд Иргэний эрүүл мэндийн даатгалын хуулийг тус тус батлан НД-ын биеэ даасан тогтолцоо бий болгох бодит угтвар нөхцөлийг

бүрдүүлснээр 1994 онд НД-ын багц хуулиуд батлагдаж энэ чиглэлийн эрх зүйн орчин бий болжээ. Тэдгээрийг 1995 оноос мөрдөж эхэлсэн ба үүнээс хойш “Тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийн нэрийн дансны тухай”, “Тэтгэмжийн доод хэмжээ тогтоох тухай” зэрэг хуулиуд шинээр батлагдан нийгмийн даатгалын харилцааг зохицуулж байна.

Түүнчлэн нийгмийн даатгалын шинэ тогтолцоонд шилжин орсон цагаас хойш төрөөс нийгмийн даатгалын харилцаатай холбоотой асуудлыг бодлогын төвшинд ямагт анхааран үзэж, холбогдох бодлогын баримт бичиг, шийдвэрийг цаг тухайд нь гарган хэрэгжүүлж байна.

Нийгмийн даатгалын харилцааг зохицуулж буй бодлогын баримт бичиг, хууль, эрх зүйн актууд, энэ чиглэлээр хэрэгжсэн болон хэрэгжиж буй төсөл, хийгдсэн судалгааны ажлыг тоймлон үзүүлбэл:

2.1. Нийгмийн даатгалын салбарын бодлогыг тодорхойлж буй баримт бичгүүд

№	Бодлогын баримт бичгийн нэрс	Огноо	Зорилго
1.	Нийгмийн хамгааллын салбарын стратегийн баримт бичиг	ЗГ-2003-239	Нийгмийн хамгааллын салбарын урт хугацааны хөгжлийн ерөнхий чиглэл, холбогдох яам, агентлагуудын ойрын болон дунд хугацаанд явуулах үйл ажиллагаа, авах арга хэмжээг тодорхойлох
2.	Монгол Улсын хөгжлийн үзэл баримтлал	УИХ-1996-26	Нийгмийн даатгалын бие даасан тогтолцоо бүрдүүлэх
3.	Ахмад настны эрүүл мэнд, нийгмийн хамгаалал үндэсний хөтөлбөр. 1999-2004, 2004-2008 он	ЗГ-1998-130 ЗГ-2003-271	Ахмад настны эрүүл мэнд нийгмийн хамгааллыг сайжруулах замаар тэдний амьдралын чанарыг дээшлүүлэх, нийгмийн дунд эрүүл, идэвхтэй амьдрах таатай орчин бүрдүүлэх
4.	Төрөөс тэтгэврийн шинэчлэлийн талаар 2021 он хүртэл баримтлах үндсэн чиглэл	УИХ-1999-38	Тэтгэврийн шинэчлэлийн бодлого хэрэгжүүлэх, бие даасан тэтгэврийн даатгалын сан бүрдүүлэх, хагас хуримтлалын тогтолцоонд шилжүүлэх, тэтгэврийн нэрийн данс нээх зарчмыг тодорхойлох

5.	Монгол Улсын Засгийн газрын 2008-2012 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр	УИХ-2008-35	Тэтгэврийн даатгалын сангийн менежментийг боловсронгуй болгох, Тэтгэврийн олон давхаргат тогтолцоонд шилжүүлэх, малчин, албан бус секторт хөдөлмөр эрхлэгч, ажилгүй иргэн, жижиг аж ахуй эрхлэгчийг нийгмийн даатгалд хамруулах асуудлыг судлан шийдвэрлүүлнэ.
----	--	-------------	--

* * *

2.2. Нийгмийн даатгалын харилцааг зохицуулж буй Монгол улсын хуулиуд

№	НД -ын хуулиудын нэрс	Баталсан огноо	Нэмэлт, өөрчлөлт орсон байдал
1.	Нийгмийн даатгалын тухай хууль	1994-05-31	Нийт 20 гаруй удаа оруулсан ба сүүлийн удаа 2008 оны 5 дугаар сарын 8-ны өдрийн хуулиар оруулсан.
2.	НДС-гаас олгох тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай хууль	1994-06-07	1999, 2000, 2002, 2003 он ба 2008 оны 5 дугаар сарын 8-ны өдрийн хуулиар оруулсан.
3.	НДС-гаас олгох үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчний тэтгэвэр, тэтгэмж, төлбөрийн тухай	1994-06-07	2000, 2004 он ба 2008 оны 5 дугаар сарын 8-ны өдрийн хуулиар оруулсан.
4.	Нийгмийн даатгалын тухай хуулиудыг хэрэглэх журмын тухай	1994-06-09	1996, 1997 он ба 2006 оны 7 дугаар сарын 8-ны өдрийн хуулиар оруулсан.
5.	Цэргийн албан хаагчийн тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай	1994-06-13	1999, 2002, 2003, 2005 он ба 2008 оны 5 дугаар сарын 8-ны өдрийн хуулиар оруулсан.
6.	НДС-гаас олгох ажилгүйдлийн тэтгэмжийн тухай	1994-07-05	2002 оны 4 дүгээр сарын 19-ны өдрийн хуулиар оруулсан.
7.	НДС-гаас олгох тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай, нийгмийн халамжийн сангаас олгох тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай хуулиудыг хэрэглэх журмын тухай	1997-01-16	Нэмэлт, өөрчлөлт ороогүй

8.	Тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийн нэрийн дансны тухай	1999-06-11	Нэмэлт, өөрчлөлт ороогүй
9.	Иргэний эрүүл мэндийн даатгалын тухай хууль	2002-04-25	2003, 2006, 2007 оны 6 дугаар сарын 20-ны өдрийн хуулиар оруулсан.
10.	Тэтгэмжийн доод хэмжээ тогтоох тухай	2002-11-20	Нэмэлт, өөрчлөлт ороогүй

* * *

2.2. Нийгмийн хамгааллын салбарт хэрэгжиж буй төсөл, хөтөлбөрүүд

№	Төсөл, хөтөлбөрийн нэр	Хэрэгжүүлж буй газар	Хугацаа
1.	“Тэтгэврийн тогтолцоог бэхжүүлэх” төсөл	АХБ, Сангийн яам, НХХЯ	2007-2008
2.	“Нийгмийн хамгааллын салбарын хөтөлбөр”	НХХЯ	2002-2008
3.	“Монгол улсад нийгмийн эрүүл мэндийн даатгалыг сайжруулах талаар салбар хоорондын хамтын ажиллагаа, чадавхийг дээшлүүлэх”	ГТХАН, ОУХБ, ДЭМБ-ын консерциум, УНДЕГ	2009-2012

* * *

2.4. Нийгмийн даатгалын асуудлаар хийсэн судалгааны ажлын тойм

№	Судалгааны ажлын сэдэв	Гүйцэтгэсэн байгууллага, судлаачид	Гүйцэтгэсэн огноо
1.	Нийгмийн даатгалын тогтолцооны өнөөгийн байдал, цаашид сайжруулах арга зам	УИХ-ын дэргэдэх Бодлогын шинжилгээний төв	2008
2.	Эрүүл мэндийн санхүүжилтын тогтолцоог боловсронгуй болгох нь	Нээлттэй нийгэм хүрээлэн, Бодлогын шинжилгээний төсөл, судлаач Д. Чимиддамба	2007
3.	Эмнэлгийн тусламж үйлчилгээний чанарын үнэлгээ ба чанарыг сайжруулах арга замууд	Нээлттэй нийгэм хүрээлэн, Бодлогын шинжилгээний төсөл, судлаач Л. Мөнх-Эрдэнэ	2007
4.	Нийгмийн даатгалын тэтгэврийн сангийн менежментийг боловсронгуй болгох нь	Нээлттэй нийгэм хүрээлэн, Бодлогын шинжилгээний төсөл, судлаач Т. Одончимэг	2007

3. Нийгмийн даатгалын хуулиудын хэрэгжилтийн өнөөгийн байдалд хийсэн үнэлгээ

3.1. Нийгмийн даатгалын байгууллагын үнэлгээ, санал дүгнэлт

Энэхүү асуудлыг тодруулахын тулд бид юуны өмнө баримт бичгийн контент анализийг “Нийгмийн даатгалын ажилтнуудын улсын анхдугаар зөвлөлгөөний баримт бичиг”, Нийгмийн даатгалын ерөнхий газрын 2006, 2007, 2008 оны ажлын тайлан, “Тэтгэврийн шинэчлэлийг бэхжүүлэх нь” төслөөс зохион байгуулсан “Тэтгэврийн тогтолцоог бэхжүүлэх-Тэтгэврийн бодлогын зорилтыг тодорхойлох нь” семинарын материал, Дэлхийн банкны “Тэтгэврийн үндсэн сургалт-2007” материал зэрэг баримт бичигт хийсэн ба тэр дундаас 2009 оны 2 дугаар сард болсон “Нийгмийн даатгалын байгууллагын удирдах ажилтны зөвлөлгөөний баримт бичиг”-т хийсэн дүн шинжилгээг экспертийн түвшиний мэдээллийн гол үндэс болгон ашигласан.

Нийгмийн даатгалын тухай багц хуульд 2008 онд нэлээд томоохон нэмэлт, өөрчлөлт орж нийгмийн даатгалын сангийн орлого, зарлагыг Нийгмийн даатгалын сангийн төсвийн тухай хуулиар баталж байх болсноор сангийн бие даасан байдлыг хангах нөхцөл бүрдэж, даатгалын хамралтыг өргөтгөх, даатгалын сангаас нийлүүлэх бүтээгдэхүүний нэр төрлийг олшруулах, хэмжээг нэмэгдүүлэх чиглэлээр эрх зүйн орчин бий болсон байна. Мөн Нийгмийн даатгалын тухай хууль, тогтоомжийг хэрэгжүүлэх явцад хуулийн зүйл, заалтын талаар иргэд, даатгуулагч, ажил олгогчид болон даатгалын байгууллагын хооронд гарч буй саналын зөрүүтэй асуудлуудыг шийдвэрлүүлэхээр нийгмийн даатгалын харилцааг зохицуулсан хуулиудын 30 орчим зүйл, заалтад Монгол Улсын Дээд шүүхийн тайлбар гаргуулж, хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулжээ.

Нийгмийн даатгалын тухай болон Тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийн нэрийн дансны тухай хуулиудын холбогдох заалт, Засгийн газрын 2002 оны 119, 2008 оны 139 дүгээр тогтоол, бусад шийдвэрийн хэрэгжилтийг хангуулах зорилгоор төрөөс тэтгэврийг нь хариуцах иргэдийн тэтгэвэрт зориулан тэтгэврийн даатгалын сангаас зарцуулсан хөрөнгө, уг санд улсын төсвөөс олгосон санхүүжилтийн тооцоо, нэрийн дансны үлдэгдэл хөрөнгө, хүүгийн тооцооллыг олон хувилбараар хийж Сангийн яам, Нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөрийн яам, Нийгмийн даатгалын үндэсний зөвлөлд хүргүүлэн Засгийн газраас нийгмийн даатгалын санд буцаан байршуулах авлагыг тодорхойлох, баталгаажуулах асуудалд онцгой анхаарал тавьж, нийгмийн даатгалын төв байгууллага энэ чиглэлээр ажиллаж байгаа ажээ. Түүнчлэн үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчний улмаас тахир дутуугийн тэтгэвэр авагчдын тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийн хэмжээ, төлбөр тооцоо хийх харилцааг зохицуулах тухай журмыг боловсруулан Нийгмийн даатгалын үндэсний зөвлөлд оруулан шийдвэрлүүлсэн байна.

Эрүүл мэндийн даатгалын тогтолцоог боловсронгуй болгох, даатгалын хамралтыг нэмэгдүүлэх, тусламж үйлчилгээний нэр төрлийг өргөжүүлэх, чанар хүртээмжийг сайжруулах, санхүүжилтийн хэмжээ, төлбөрийн арга, сангийн нөөцийн хуваарилалт, ашиглалтыг зүй зохистой тогтоох эдийн засгийн хөшүүрэг бий болгох чиглэлээр Иргэний эрүүл мэндийн даатгалын тухай хуульд орсон удаа дараагийн өөрчлөлтийг тухай бүрд нь хэрэгжүүлэх, сурталчлах арга хэмжээ авч байгаа тухай УНДЕГ-ын дарга Ч.Алтанхуяг 2009 оны 2 дугаар сард болсон Нийгмийн даатгалын байгууллагын удирдах ажилтны зөвлөгөөн дээр тавьсан илтгэлдээ дурьджээ.

Иргэний эрүүл мэндийн даатгалын тогтолцоог шинэчлэх, тусламж үйлчилгээний санхүүжилтийн хэлбэрийг оновчтой, боловсронгуй болгох хүрээнд Иргэний эрүүл мэндийн даатгалын тухай хуульд “Дараалсан гурван жилийн хугацаанд эрүүл мэндийн даатгалын тусламж, үйлчилгээ аваагүй даатгуулагчийг нэг удаа эрүүл мэндийн бүрэн үзлэгт хамруулж урамшуулах журам”-ыг Нийгмийн даатгалын үндэсний зөвлөлөөр батлуулж

хэрэгжүүлэхээр зохицуулсан байна.

Энэхүү журмыг хэрэгжүүлсэнээр нэг талаас, аливаа өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, өвчлөлийг эрт илрүүлэн оношилж, эмчилгээний үр дүнг дээшлүүлэхэд зориулж Эрүүл мэндийн даатгалын сангаас зардлыг олгох боломжийг нэмэгдүүлж, нөгөө талаас, эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний чанар, үр ашиг, хүртээмжийн тэгш байдлыг сайжруулахад чиглэсэн урамшууллын тогтолцоог нэвтрүүлж, улмаар эрүүл мэндийн даатгалыг бүх нийтийг хамарсан нийгмийн эрүүл мэндийн даатгалын хэлбэрээр хөгжүүлэхэд тодорхой алхам болно гэж даатгалын байгууллагынхан үзэж байна.

Анагаах ухааны хөгжлийн үр дүнд Эмнэлэг хөдөлмөрийн магадлалын ердийн зарим өвчний оношлогоо, эмчилгээ сайжирч, мэс заслын болон бусад аргаар тодорхой хугацаанд эмчлэх боломжтой болсонтой уялдуулан хөдөлмөрийн чадвар алдалтын хувь, хамрагдах өвчний жагсаалтыг шинэчлэн тогтоох зүй ёсны шаардлагыг харгалзан 1997 онд баталсан “Хөдөлмөрийн чадвар алдалтын хувь тогтоох, хөдөлмөр зохицуулалт хийх заавар, жагсаалт”-ыг шинэчлэн боловсруулж, Эрүүл мэндийн сайд, Нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөрийн сайдын хамтарсан тушаалаар батлуулж хэрэгжүүлж эхлээд байна. Нийгмийн даатгалын заавал даатгалд 19781 ажил олгогч, 550.0 мянган даатгуулагч хамрагдсан нь 2007 оны түвшинтэй харьцуулахад даатгуулагчдын тоо 65.3 мянгаар, ажил олгогчдын тоо 2,2 мянгаар тус тус нэмэгджээ⁷⁰. Ер нь ЭМД-ын хүрээнд тулгарч буй бэрхшээл, тулгамдсан асуудлууд нилээд байгаа нь иргэдийн эрүүл мэндийн үйлчилгээний чанарын түвшинд зохих нөлөө үзүүлж байна. Өнөөдөр эрүүл мэндийн даатгалын тусламж үйлчилгээний хэмжээ, нэр төрлийг оновчтой болгох гүйцэтгэлийг сайжруулахад чиглэсэн тууштай бодлого, эдийн засгийн хөшүүрэг байхгүй байна.

ЭМД -ын өнөөгийн төлбөрийн арга нь эмнэлгийн байгууллагуудын хувьд аль болох олон хүн хэвтүүлж эмчлэх буруу хөшүүрэг болж байна. Эрүүл мэндийн даатгалаас эмнэлгүүдийг тохиолдлоор, өрхийн эмнэлгийг нэг даатгуулагчаар санхүүжүүлж байгаа бөгөөд санхүүжилт янз бүрийн эх үүсвэрийн орлогоос бүрдэж холимог төлбөрийн арга хэрэглэгдэж байна. Хоёр гол эх үүсвэрийн санхүүжилтийн журам, хөшүүргүүд нь хоорондоо ялгаатай байгаагийн улмаас хэвтэн эмчлүүлэх тусламж үйлчилгээний чанар дээшлэхгүй байна. Хэвтэн эмчлүүлэх ба амбулаторийн хооронд нөөцийг зохицуулах замаар үйлчилгээг сайжруулах хөшүүрэг байхгүй байна. Түүнчлэн төлбөрийн арга нь тусламж үйлчилгээний чанарт хэрхэн нөлөөлж байгааг үнэлэх системтэй тоо мэдээ одоогоор алга байна⁷¹.

Эрүүл мэндийн даатгалын тогтолцооны баримтлах үндсэн зарчмын нэг бол чанартай тусламж үйлчилгээг иргэдийн өмнөөс худалдан авах явдал юм. Гэтэл өнөөдөр манай улсад даатгалын үйлчилгээ болон тусламж үйлчилгээний чанар нь магадлан итгэмжлэлээс өөр бусад механизмаар холбогдохгүй байгаа бөгөөд эрүүл мэндийн даатгал даатгуулагчийн өмнөөс чанартай тусламж үйлчилгээг худалдан авах хэрэгсэл болж хараахан хөгжөөгүй байгаа талаар шүүмжлэл их байдаг. Өөрөөр хэлбэл, эрүүл мэндийн даатгал нь худалдан авагчийнхаа хувьд идэвхгүй байр суурьнаас хандаж, худалдан авах үүргээ хангалтгүй биелүүлж байна гэсэн үг юм⁷².

⁷⁰ Ч.Алтанхуяг. Нийгмийн даатгалын салбарын 2008 оны ажлын үр дүн, санхүү, эдийн засгийн хүндрэл, бэрхшээлийн үед авч хэрэгжүүлэх зарим арга хэмжээ, цаашдын зорилт. <http://www.ndaatgal.mn/>

⁷¹ Ч.Оюун. Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний чанарыг сайжруулахад Эрүүл мэндийн даатгалын оролцоо, <http://www.ndaatgal.mn/>

⁷² Ч.Оюун. Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний чанарыг сайжруулахад Эрүүл мэндийн даатгалын оролцоо, <http://www.ndaatgal.mn/>

Бүхэлдээ нийгмийн даатгалын байгууллагаас эрүүл мэндийн даатгалын салбарт бүх нийтийг хамрана, эв нэгдлийг эрхэмлэнэ, тусламж үйлчилгээний чанар, үр дүнг хангана, эрсдэл хуваалцах зарчмыг баримтлана гэсэн зарчмаар ажиллаж, чанар, үр дүнтэй эрүүл мэндийн даатгалын тусламж, үйлчилгээг худалдан авах чадвартай, бие даасан эрүүл мэндийн даатгалын тогтолцоог бий болгоно, ЭМД-ын сангийн хөрөнгийг тусламж, үйлчилгээний болон даатгалын бодлогыг хэрэгжүүлэх оновчтой хэрэгсэл болгон ашиглана, даатгуулагчид чиглэсэн даатгалын үйлчилгээний нэр төрлийг өргөтгөж, мэдээлэл сурталчилгааг нэмэгдүүлнэ, хувийн болон сайн дурын нэмэгдэл даатгалыг дэмжинэ гэсэн зорилго тавин үйл ажиллагаагаа явуулж байгаа ажээ.

Нийгмийн даатгалын байгууллагаас нийгмийн даатгалын тухай хуулиудын хэрэгжилттэй холбоотой тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэх зорилгоор дараахь санал, дүгнэлтийг гаргаж байна. Үүнд:

- Нийгмийн даатгалын хамрах хүрээг өргөтгөх, тэтгэвэр авагчдын орлогыг нэмэгдүүлэх, даатгалын шинэ төрөл, тогтолцоог нэвтрүүлэх, шимтгэлийн хэмжээ, тэтгэвэр тогтоолгох нас, хөнгөлөлт үзүүлэх нөхцөлийг сайжруулах зэрэг нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн зүй тогтолд нийцсэн олон асуудлыг харгалзан шинэчлэл өөрчлөлт хийх
- Иргэд төлсөн шимтгэлээ хуримтлалын зарчмаар өсгөж, тэтгэврээрээ бүрэн эргүүлж авах сонирхлыг хөхүүлэн дэмжих, тэтгэвэр тогтоох насыг оновчтой болгох
- 1960 оноос өмнө төрсөн даатгуулагч эмэгтэйчүүд болон 4 ба түүнээс дээш хүүхэд төрүүлсэн эмэгтэйчүүдийн өөрийн хүсэлтээр тэтгэвэр тогтоолгох насыг 2011 оноос жил тутамд 6-12 сараар нэмэгдүүлж, 60 насанд хүргэх
- Хөдөлмөрийн хуулийн заалттай уялдуулан хөдөлмөрийн хэвийн бус нөхцөлөөр тогтоож байсан тэтгэврийг 2011 оноос хөдөлмөрийн эрхлэгчдийн тэтгэвэр, тэтгэмжийн даатгалын сангаас тогтоохгүй байх
- 1960 оноос өмнө төрсөн даатгуулагчийн тэтгэврийг цаашид шимтгэл төлсөн нийт хугацааны цалин хөлсний дунджаас тогтоох зорилгоор 5 жилийн цалин хөлсний дунджаас тогтоож байсныг өөрчлөн 8 жилийн дундаж цалин хөлснөөс тогтоох
- ЭМД-ын тухайд даатгалын байгууллага нь орон нутгийн түвшинд өвчтөн, үйлчлүүлэгчийн дунд сэтгэл ханамжийн судалгаа явуулах. Судалгааны үр дүнг тухайн эмнэлгийн санхүүжилтийн хэмжээтэй уялдуулах механизмыг бий болгох
- Одоо хэрэглэгдэж буй тусламж үйлчилгээний эмнэлзүйн удирдамж, стандартыг ДЭМБ-аас боловсруулсан AGREE аргачлалын дагуу үнэлэн нотолгоонд суурилсан анагаах ухааны бодлоготой хир нийцэж байгааг тогтоон, шинэчлэх шаардлагыг тогтоохоос гадна мөн шинээр батлагдан гарч буй удирдамж, стандартыг орчин үеийн анагаах ухааны ололт амжилт болон улс орны нийгэм эдийн засгийн нөхцөл байдалд тохирч байгаа эсэхэд хяналт тавих
- Магадлан итгэмжлэлийг тусламж үйлчилгээний чанар сайжруулах хэрэгсэл гэдэг утгыг нь улам дэлгэрүүлэн хөгжүүлж, эмнэлгийн санхүүжилттэй холбох журмыг боловсруулах
- Эрүүл мэндийн даатгалын байгууллагаас тусламж үйлчилгээний чанарын үзүүлэлтүүдийг эмнэлгүүдийн дунд жагсаан Лигийн хүснэгт зохион нийтэд ил зарлах. Энэ нь зөвхөн улсын эмнэлэг төдийгүй хувийн эмнэлгүүдийг хамт нэгэн зэрэг хамруулах

Түүнчлэн нийгмийн даатгалын байгууллагууд ажлын шинэ хандлага, арга зүйгээр ажиллах

шаардлагатай байгааг тодорхойлсон. Үүнд:

1. Хуучин арга барилаа эргэж харах /малчид, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийн нийгмийн даатгалын хамрагдалт бага байна. Шалтгаан: орлого бага, тогтворгүй, шимтгэл төлөх давтамж ойр, төлөх хугацааны шаардлага хатуу гэх мэт. Энэ бэрхшээлд нь торохгүй байх ямар шийдэл байж болох?
2. Шинэ боломж нээх /салбарын болон мэргэжлийн даатгал, нэмэгдэл даатгал, бүх нийтийн тэтгэврийн тогтолцоо г.м/
3. Ажлын байр хуваалцах, хадгалах зорилгоор хийж байгаа ажлууд даатгалд яаж нөлөөлөхийг судлах, арга замыг тодорхойлох /Ажлын цаг богиносгох, цалин бууруулах, цалингийн тодорхой хувийг хойшлуулах г.м тохиолдлыг нийгмийн даатгалд хэрхэн тусгах вэ?/
4. Сургамжаасаа суралцах /малчид, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийн нийгмийн даатгал, оюутан, гадаадад ажиллагчид гэх зэрэг бүлгүүдийн асуудлуудыг шийдвэрлэхэд өмнөх сургамжаа харах/
5. Хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох, төвлөрсөн бус зохицуулалтыг судлах / Нийгмийн даатгалын багц хууль, Нийгмийн даатгалын менежментийн хууль, Иргэний эрүүл мэндийн даатгалын тухай хууль г.м/ зэрэг болно.

3.2. Нийгмийн даатгалын хуулиудын хэрэгжилтийн өнөөгийн байдалд Төрийн бус байгууллагуудын хийсэн үнэлгээ

Нийгмийн даатгалын хуульд өөрчлөлт оруулахтай холбогдуулан Монголын Үйлдвэрчний Эвлэлийн Холбооноос ирүүлсэн хувь хүмүүс болон аж ахуйн нэгж, компаниудын саналуудад:

1. Засгийн Газар, Нийгмийн Хамгаалал Хөдөлмөрийн Яам, Монголын үйлдвэрчний эвлэлийн холбоо хамтран 3 талт хэлэлцээр зохион байгуулж тэтгэврийн нэрийн дансыг шинэчлэн тогтоолгох
2. Хөдөлмөрийн чадвараа алдсаны 90 буюу түүнээс дээш хувиар алдаж тэтгэвэр нь тогтоогдож сар бүр 34500 төгрөг авдаг, 60 хувьтай тогтоолгосон хүн ажил хийж болдог түүнээс дээш тогтоогдсон нь ажил хийж болдоггүй ялгаатай байдлыг хянаж үзэхийг хүссэн
3. Улсад 40 жил тасралтгүй ажиллаж 95000 төгрөгийн тэтгэвэр авдаг, гэтэл хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ 108000 ядахдаа энэ хэмжээгээр тогтооё.
4. Улсад 20 жил ажилласан гэтэл 81000 төгрөгөөр тэтгэвэр тогтоогдсон гм хувь хүмүүсийн саналууд байхын зэрэгцээ: Тухайлбал:

а./2008 онд хөдөлмөрийн чадвар түр алдсаны тэтгэмжид 23.5 сая төгрөг олгосны 11.5 сая төгрөгийг ажил олгогч төлж 12.0 сая төгрөгийг нийгмийн даатгалын байгууллага хариуцан төлсөн байна. Хуулийн дагуу ажил олгогч ажилтны НДШ төлөөд хөдөлмөрийн чадвараа түр алдсаны эхний 5 хоногийн мөнгийг хариуцаж байгаа нь буруу тогтолцоо байна гэж үзэж байна. Ер нь байгууллага болон хувь хүн Эрүүл мэндийн даатгалд төлсөн нийт шимтгэлийн өчүүхэн хэсгийг хүртэж байна. Нийгмийн даатгалын шимтгэлд төлсөн мөнгийг зөв зохистой хуваарилан, үр дүнтэй зарцуулах, Хүн амын орлогын албан татварын тухай хуулийг өөрчлөх хэрэгтэй байна. гэж /Шивээ –Овоо хувьцаат компани/ -аас

б./ Монголын хувийн автобусны эзэд-жолооч нарын холбоо нь УНДЕГ-тай “Хувиараа тээвэр эрхлэгчдийг сайн дурын нийгмийн даатгалд хамруулах тухай “ гэрээг 2005 онд байгуулсан нь тус гэрээг хэрэгжүүлэхийн тулд Нийгмийн даатгалын хуулийн 4-р

зүйлийн 3 дахь заалтын дагуу “Нийгмийн даатгалд сайн дураар байнга даатгуулах хөдөлгөөн” гэхчийг тээвэрчид сайн дураар байгуулсан юм. Энэ нь Нийгмийн даатгалын тухай шинэчилсэн хууль гарч түүний 4-р зүйлийн 3 дахь заалт нь нийгмийн даатгалын санг арвижуулах, ард иргэдийн нийгмийн даатгалд өргөн хүрээгээр хамрагдах асуудлыг саармагжуулсан заалт болсон гэж үзэн өөрчлөлт хийж өгөхийг хүссэн зэрэг аж ахуйн нэгж, компануудын саналууд ирсэн байгааг Нийгмийн даатгалын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах үед анхаарч үзэх шаардлагатай байна. Эндээс үзэхэд: Дээрх хувь иргэд болон аж ахуйн нэгж, компанууд нь Нийгмийн Даатгалын Еоөнхий Газар, Нийгмийн Хамгаалал Хөдөлмөрийн Яам болон төрийн байгууллагад хандахаас илүү Монголын Үйлдвэрчний Эвлэлийн Холбоо болон бусад газруудад хандаж байгаа нь хаана хандахаа мэдэхгүй, гэсэн атлаа асуудлаа шийдүүлэх эрмэлзлэлтэй байдаг том дутагдал харагдаж байна. /Монголын хувийн автобусны эзэд-жолооч нарын холбоо/-оос

Мөн Монголын ажил олгогч эздийн нэгдсэн холбооноос Нийгмийн даатгалын талаар Эрүүл мэндийн даатгалын талаар тулгамдаж буй асуудал болон бодлогын түвшинд хэрэгжүүлэх арга хэмжээний тухай саналуудыг нэгбүрчлэн бичиж ирүүлсэнээс гол зүйлүүдийг түүвэрлэн бичихэд: Нийгмийн даатгалын талаар

1. Нэрийн дансанд хуримтлагдаж буй шимтгэл үнэгүйдлээс бүрэн хамгаалагдаагүй
2. Даатгуулагч нь нэрийн дансан дахь хуримтлалаа бүрэн захиран зарцуулах гэрээслэлийн дагуу өв залгамжлагчдаа шилжүүлэх эрхгүй
3. Нийгмийн даатгалын Үндэсний зөвлөлийн бүрэн эрхийг хязгаарласнаар нийгмийн даатгалын газар өөрөө удирдах болсон.

Эрүүл мэндийн даатгалын талаар:

1. Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний чанар, зардалд хэрэглэгчийн зүгээс хяналт тавих боломжгүй
2. Эмийн чанарт тавих хяналтын механизм байхгүй
3. Эрүүл мэндийн даатгалын санг эрүүлийг хамгаалахад зарцуулдаг улсын төсвийн хөрөнгөтэй нэгтгэхгүй байх гэх мэтийн олон саналууд байна. Нийгмийн даатгалын хуулиудын хэрэгжилтийн талаарх олон нийтийн үнэлгээ, санаа бодол

Уг асуудлыг авч үзэхдээ УИХ-ын Төсвийн Байнгын хорооны захиалгаар УИХ-ын дэргэдэх Бодлогын шинжилгээний төвийн судлаачдын 2008 онд хийж гүйцэтгэсэн “Нийгмийн даатгалын тогтолцооны өнөөгийн байдал, цаашид сайжруулах арга зам” сэдэвт судалгааны ажлын хүрээнд хийгдсэн олон нийтийн санал асуулгын судалгааны материал болон “Нийгмийн даатгалын тухай”, “Иргэний эрүүл мэндийн даатгалын тухай” хуулиудын хэрэгжилтийн талаар өдөр тутмын “Өдрийн сонин”, “Зууны мэдээ”, “Өнөөдөр” сонинуудад 2008 он, 2009 оны 1 дүгээр улиралд нийтлэгдсэн материалд хийсэн контент-анализийн дүнг ашигласан болно.

Өнөөгийн зах зээлийн харилцааны нөхцөлд ирээдүйн амьдралын түвшин, хүрэлцээ, хангамж харилцан адилгүй байдаг нь зүй ёсны хэрэг билээ. Энэ тохиолдолд иргэдийн ирээдүйн амьдралын баталгааг хангах, нийгмийн асуудлыг зохистой байдлаар шийдвэрлэх, тэднийг ажилгүйдэл, ядуурлаас хамгаалах цорын ганц найдвартай механизм нь нийгмийн даатгал болдог байна. Иймээс манай энэ удаагийн судалгааны нэг үндсэн зорилт нь олон нийтийн зүгээс Монголын НД-ын өнөөгийн тогтолцооны талаарх тэдний үнэлэлт, үнэлгээг тодруулан үзэх явдал байлаа.

Нийгмийн даатгалын тухай хуулиудын хэрэгжилтийн байдлыг тодруулах үүднээс санал

асуулгын судалгааны анхаарлын төвд юуны өмнө өнөөгийн нийгмийн даатгалын тогтолцоонд хандах олон түмний хандлага, байр суурийн асуудлыг тандан судлах шаардлагатай байлаа. Энэ дагуу “Өнөөгийн нийгмийн даатгалын тогтолцоо таны санаанд хэр нийцдэг вэ?” гэсэн асуултад нийт судалгаанд хамрагсдын 38,1 хувь нь нийцдэг харин дийлэнх нь буюу 61,9 хувь нь нийцдэггүй гэж хариулсан байна. Энд сонирхол татсан нэг зүйл бол аль ч оролцогч хариулж мэдэхгүй байна гэсэн хариултыг сонгоогүй байдал юм. Энэ нь олон нийт хэдийгээр нийгмийн даатгалын тогтолцооны талаар ямар нэг ойлголтой байдаг ч иргэдийн эрх ашиг, сонирхолд тэр бүр хүрч нийцэж ажиллахгүй байгааг харуулж буй баримт мөн.

НДҮЗ хэрхэн ажилладаг талаарх иргэдийн санал бодлыг тандаж үзэхэд дараах дүр зураг харагдаж байна.Үүнд:

- Судалгаанд хамрагсдын хувьд НДҮЗ-ийн тухай сонсож байсан боловч түүний үйл ажиллагаа, бодлого, чиглэлийн талаар сайн мэдэхгүй байна гэж 54,7 хувь, огт мэдэхгүй, сонсоогүй юм байна гэж 34,3 хувь, ер нь мэднэ гэсэн 10,9 хувь нь тус тус хариулцаажээ.

Энэ нь нэг талаас НД-ын үйл ажиллагааг зохицуулах төв байгууллага болох Нийгмийн даатгалын үндэсний зөвлөлийн үйл ажиллагаа олон түмэнд ил тод биш, энэ талын мэдээ, мэдээлэл хангалтгүй байгааг, нөгөө талаас тус байгууллагын үйл ажиллагаа ямар түвшинд байгааг илтгэн харуулж байна гэж үзэж болох юм. НД-ын тогтолцоотой шууд хамааралтай иргэдийн нийгмийн хамгааллын тухай асуудал ч бидний анхаарлын гадна орхигдоогүй.

“Таны нийгмийн хамгаалал хэр баталгаатай вэ?” гэсэн асуултын санал асуулгын дүнг нэгтгэхэд дийлэнх олонхи буюу судалгаанд хамрагсдын 53,1 хувь нь баталгаагүй, 22,9 хувь нь баталгаатай, 24 хувь хариулж мэдэхгүй байна гэсэн үзүүлэлт харагдаж байна. Эндээс үзвэл иргэдийн талаас илүү хэсэг нь нийгмийн даатгалын үйл ажиллагаа, түүнээс үүдэн гарсан нийгмийн хамгааллын талаар сэтгэл дундуур байдаг нь харагдаж байна.

Нийгмийн даатгалын тухай хуулиудын хэрэгжилттэй холбоотой нэг чухал асуудал бол иргэд, олон түмэн нийгмийн даатгалын үйлчилгээнд хэрхэн хамрагддаг байдлын тухай асуудал юм.Энэ талаарх санал асуулгын судалгааны байдлыг манай иргэд нийгмийн даатгалын үйлчилгээнд хэрхэн хамрагддаг нь тодорхой байна. Тухайлбал:

- Та нийгмийн даатгалын үйлчилгээнд хамрагддаг уу? гэсэн асуултанд судалгаанд оролцогчдын 76,3 хувь нь “тийм”, харин 23,7 хувь нь “үгүй” гэж хариулцаажээ.
- Та яагаад нийгмийн даатгалд хамрагдаагүй шалтгаанаа тодорхойлон бичнэ үү гэсэн асуултанд судалгаанд оролцогчид дараах байдлаар хариулт өгсөн нь сонирхолтой байна.Үүнд:
 1. Мэдэхгүйн улмаас – 31,9
 2. Бичиг баримт бүрдээгүй – 16,3
 3. Шаардлага байхгүй – 14,8
 4. Зав чөлөө болж өгөхгүй – 13,3
 5. Шилжүүлэг хийгдээгүйгээс – 7,4
 6. Бусад шалтгаанаар – 16,3 хувиар тус тус хариулсан байна.

Эндээс иргэдийн НД-ын үйл ажиллагаанд хамрагдахад хамгийн их саад болж буй бэрхшээл нь даатгалын ач холбогдол, үр шимийн талаар мэдлэг, мэдээлэл муутай /31,9 хувь/, холбогдох бичиг баримтаа бүрдүүлж чаддаггүй /16,3 хувь/ байдал харагдаж байна. Тиймээс иргэдийг нийгмийн даатгалын үйл ажиллагаанд бүрэн хамруулахын тулд дээрх асуудал, бэрхшээлийг арилган зохицуулах талаар даатгалын байгууллагууд санаачлага гаргах нь чухал юм. Цаашилбал, өнөөгийн нийгмийн даатгал, тэр дундаа тэтгэвэр,

тэтгэмжийн хэмжээг олон нийт хэрхэн үнэлж байгааг тодруулан мэдэхийг хичээсэн юм. Үүнтэй холбоотойгоор “Өнөөдөр иргэдэд олгож буй нийгмийн даатгалын тэтгэвэр, тэтгэмжийн хэмжээ боломжийн гэдэгтэй Та санал нийлэх үү?” гэсэн асуултанд санал асуулгын судалгаанд хамрагдагсад хариулсан байдлаас үзвэл дээрх асуудлын талаар сэтгэл дундуур байдаг нь харагдаж байна. Тухайлбал, НД-ын нийт тогтолцоо нь санаанд нийцэхгүй гэж респондентүүдийн дийлэнх /61.9%/ үнэлсэн нь дээрхийг батлаж байгаа юм.

Энэхүү доогуур үнэлгээнд ямар хүчин зүйл голлон нөлөөлж байгааг тандахад энд гол нь иргэдийн өнөөгийн тэтгэвэр, тэтгэмжийн хэмжээ нэлээд хүчтэй нөлөөлдөг гэж үзэж болохоор байна. Үүнийг ч статистикийн дүн шинжилгээ давхар нотлож нотлож байгаа юм /Хүснэгт 1/. Эндээс үзвэл нийгмийн даатгалын тогтолцооны талаархи олон нийтийн үнэлгээ нь НДС-гийн тэтгэвэр, тэтгэмжийн хэмжээтэй шууд хамааралтай болох нь харагдаж байна гэсэн үг юм. Харин энд нас, хүйс, боловсрол зэрэг хүчин зүйлийн нөлөө бага байгаа юм.

Хүснэгт 1. НД тогтолцоо ба тэтгэвэр, тэтгэмжийн хэмжээний үнэлгээний хамаарал

	НД хэмжээ боломжийн уу?				
НД-ын тогтолцоо санаанд нийцэх эсэх		боломжийн	үгүй	мэдэхгүй	Нийт
	нийцдэг	48.8%	40.0%	11.2%	100.0%
	нийцдэггүй	13.9%	76.9%	9.1%	100.0%
	мэдэхгүй	19.4%	50.9%	29.6%	100.0%
Нийт		25.2%	60.1%	14.7%	100.0%

Pearson Chi-Square=81.009 df=4 Asymp.Sig. (2-sided)=.000

Энэ удаагийн судалгааны явцад нийгмийн даатгалын тогтолцооны чанар, хүртээмжийн талаарх үнэлгээ даатгалын төрөл бүрээр дараах байдлаар гарсан нь сонирхол татаж байна. /Хүснэгт 2/.

Хүснэгт 2 . Нийгмийн даатгалын дараах төрлийн үйлчилгээний чанар хүртээмжийг үнэлнэ үү?

	сайн	Дунд	муу	Мэдэхгүй
Өндөр насны тэтгэвэр	28.4%	44.0%	13.1%	14.4%
Тахир дутуугийн даатгал	16.0%	31.1%	21.7%	31.3%
Тэжээгчээ алдсны	14.8%	28.8%	19.1%	37.3%
Эрүүл мэндийн даатгал	22.4%	32.7%	33.8%	11.2%
Ажилгүйдлийн даатгал	12.2%	22.1%	23.7%	42.0%

Хүснэгтээс үзэхэд өндөр насны тэтгэврийн үйлчилгээний чанар, хүртээмж бусдаас харьцангуй илүү үнэлгээ авсан болно /Chi-Square=20.740; df=12; Sig.(2-sided)= .054/.

Харин эрүүл мэндийн даатгалын үйлчилгээний чанар, хүртээмжийн талаарх респондентүүдийн үнэлгээ нь үндсэндээ харилцан адилгүй байгаа ч сөрөг үнэлгээ /33.8%/ нь давамгайлж байгаа нь анхаарал татаж байна. Түүнээс гадна респондентүүд нийгмийн даатгалын үлдсэн бусад төрлүүдийг /тахир дутуугийн даатгал, тэжээгчээ алдсны даатгал, ажилгүйдлын даатгал/ хангалттай хэмээн үнэлээгүй болно. /“Мэдэхгүй” гэсэн хариулт өндөр /31.3%-42.0% -ийн хооронд хэлбэлзэж байна/.

Нийгмийн даатгалын тогтолцооны хүрээнд олгогдож байгаа тэтгэмжийн талаарх респондентүүдийн үнэлгээ нь ихэнхдээ энэ талын мэдлэг хангалтгүй байгаагаар тодорхойлогдож байгаа нь хүснэгт 3-аас харагдаж байна. Харин судалгаанд оролцогчдын ихэнх нь жирэмсэний болон амаржсаны тэтгэмжийг нийгмийн даатгалын бүх төрлүүдээс хамгийн эерэгээр үнэлсэн /32.6%/ нь сонирхолтой юм. Энэ нь нэг талаас тухайн тогтолцооноос олгож буй тэтгэмжийн төрлийн хамрах хүрээ, үргэлжлэх хугацаа, мөн нөгөө талаас үйлчилгээний чанар, хүртээмж зэрэг хүчин зүйлүүдээс шалтгаалсан байна.

* * *

Хүснэгт 3. Нийгмийн даатгалын тэтгэмжийн дараах үйлчилгээний чанар хүртээмжийг үнэлнэ үү?

	Сайн	дунд	Муу	Мэдэхгүй
хөдөлмөрийн чадвар алдсны тэтгэмж	16.2%	31.0%	14.0%	38.9%
жирэмсний тэтгэмж	32.6%	34.3%	11.3%	21.7%
оршуулгын тэтгэмж	21.0%	21.5%	14.2%	43.4%
мэргэжлийн өвчний тэтгэмж	13.1%	21.7%	18.6%	46.7%

НД-ын тогтолцоонд иргэдийн хамрагдсан хүрээг өргөтгэх зорилгоор нийгмийн даатгалын хуулийн төсөлд “Нийгмийн даатгалд заавал даатгуулах” гэсэн нэмэлт өөрчлөлтийг тусгасан бөгөөд түүнийг санал асуулгад оролцогчдын дийлэнх /75.3%/ нь ойлгон, хүлээн авч байгаа ч нэлээд хэсэг нь үүний эсрэг үнэлгээтэй байсан нь байгаа юм. Энэ нь респондентүүдийн тавны нэг орчим болж байна /Хүснэгт 4 /.

Хүснэгт 4 . Ажил эрхэлж буй иргэн бүр НД-д заавал даатгуулах зөв үү?

Хариулт	Хувь
Зөв	75.3%
сайн дураараа зөв	19.6%
Буруу	0.6%
ДК	4.5%
Нийт	100.0%

Нийгмийн даатгалын шимтгэлийг хуваарилан зарцуулах зарчим нь нийгмийн даатгалын тогтолцооны шинэтгэлийн нэг томоохон асуудал болж байдаг. Санал асуулгад оролцогчдын 72.0 хувь нь нас, хүйс, боловсрол зэргийг харгалзахгүйгээр НДС-гийн хуваарилан зарцуулж байгаа хэлбэрийг өөрийн амьдралд шууд хамаатай гэж хариулсан байна. Энэ байдал энэ удаагийн судалгааны дараагийн асуултын хариултаар давхар нотлогдож байна. Респондентуудын 40.1 хувь нь нийгмийн даатгалын шимтгэлийг одоо

төлж байгаа хүнд олгох нь зүйтэй гэж үзэж байна /Хүснэгт 5/.

Хүснэгт 5. НД-ын шимтгэлийн хуримтлалыг хуваарилан зарцуулж байгаа нөхцлүүдийн алинтай Та санал нийлж байна вэ?

Нөхцөл	хувиар
• 1995 оноос өмнө гарсан хүнд олгох ёстой	15.0
• Одоо төлж байгаа хүнд олгох ёстой	40.1
• 1960 оноос хойш төрсөн хүний дансанд хуримтлах ёстой	19.1
• НД-ын зарим хэсгийн ЗГ зарцуулах ёстой	1.9
• мэдэхгүй	23.9
• Нийт	100.0

Хэдийгээр санал асуулгад оролцогчдын ихэнх нь нийгмийн даатгалын шимтгэлийн хуримтлалын хуваарилан зарцуулах асуудлын хүрээн дэх өнөөгийн өөрчлөлтийг дэмжиж байгаа боловч хэрэгжүүлэх арга замын талаар хүмүүсийн санал харилцан адилгүй байгаа юм /Хүснэгт 6/.

Хүснэгт 6. НДСанг ашигтай байдлаар өсгөх нь зүйтэй саналыг Та хэрхэн үзэж байна вэ?

Санал	хувь
Ашигтай бол зөв	38.1
Олны жишгийг дагана	10.5
Буруу	18.1
маш эрсдэлтэй	19.7
мэдэхгүй	13.6
Нийт	100.0

Хүснэгтээс үзвэл НДС-г ашигтай байдлаар өсгөх нь ерөнхийдөө зөв зүйтэй болохыг судалгаанд хамрагсдын дийлэнх /38.1%/ нь үзсэн нь сангийн эдийн засгийн чадавхийг нэмэгдүүлэх үүднээс түүнийг эргэлтэнд оруулах нь зах зээлийн эдийн засгийн утгаараа зөв гэж үзсэнтэй холбоотой юм. Нөгөө талаар үүнийг маш эрсдэлтэй, буруу алхам болох гэж үзэж байгаа респондентуудийн 37.8 хувь /нийлбэр дүнгээр/ үзсэн нь энэ асуудалд болгоомжтой хандаж байгаагийн илрэл юм.

Энэ бүхнийг дүгнэж үзвэл нийгмийн даатгалын тухай хуулиудын хэрэгжилтийн байдалд манай хүмүүсийн хандах хандлага, үнэлэмж төдийлөн сайн биш байгаа нь харагдлаа. Энэ нь нийгмийн даатгалын талаарх хүмүүсийн мэдлэг, мэдээлэл хангалтгүй байгаагийн зэрэгцээ хууль эрх зүйн орчин төдийлөн боловсронгуй бус, ялангуяа даатгуулагчдын эрх ашиг, сонирхлыг шууд хамгаалдаг, даатгалын байгууллагын үйл ажиллагаанд хяналт тавьдаг, хариуцлага тооцдог механизм эрх зүйн актуудад тусгалаа олоогүйтэй холбоотой байна гэж үзэх үндэс байна.

“Нийгмийн даатгалын тухай”, “Иргэний эрүүл мэндийн даатгалын тухай” хуулиудын хэрэгжилтийн талаар өдөр тутмын “Өдрийн сонин”, “Зууны мэдээ”, “Өнөөдөр” сонинуудад 2008 он, 2009 оны 1 дүгээр улиралд нийтлэгдсэн материалд контент-анализ хийж үзэхэд тухайн асуудалтай холбоотой нийт 15 материал нийтлэгдсэн ба эдгээрийг дотор нь НД-ын байгууллагын удирдах ажилтнуудын хэвлэлд өгсөн тайлбар, ярилцлага, тухайн хуулиуд бодит амьдралд хэрэгжиж буй төлөв байдал, НД-ын үйлчилгээ, түүний дотор эрүүл мэндийн даатгал, НД-ын сангийн үйл ажиллагааны талаархи иргэдийн санаа бодлоо илэрхийлсэн нийтлэл, материал гэж хувааж үзэж болохоор байна.

НД-ын байгууллагын удирдах ажилтнуудын хэвлэлд өгсөн тайлбар, ярилцлага нь гол төлөв 2007, 2008 онуудад Нийгмийн даатгалын багц хуулиудад орсон нэмэлт өөрчлөлтийг тайлбарласан болон байгууллагын үйл ажиллагааны талаар өгсөн тайлбар мэдээллийг агуулж байна. НД-ын үйлчилгээ, түүний дотор эрүүл мэндийн даатгал, НД-ын сангийн үйл ажиллагааны талаар иргэд дараахь санаа бодол, шүүмжлэлийг илэрхийлсэн байна. Үүнд:

- НД-ын сангийн хөрөнгийг тогтмол эргэлтэнд оруулах шаардлагатай
- Өрсөлдөгч даатгалын компаниудыг төрөөс бодлогоор дэмжих
- Иргэдийн НДС-д төлсөн шимтгэлийг үр хүүхдэд нь өвлүүлэх
- НДС-ын хөрөнгийг зөв ашиглах, аривуулах, тогтолцоог боловсронгуй болгох, иргэдэд хүртээлтэй болгох
- НД болон ЭМД-ийн шимтгэл төлөөд үйлчилгээгээ авч чадахгүй байгаа талаар шүүмжлэл
- Эрүүл мэндийн салбарт ажиллаж байгаа эмч, ажилтнуудын мэдлэг чадвар дутмаг, шинжилгээ, оношилгоо муу хийж байгаа болон тэдгээрийн харьцаа, үйлчилгээ муу байгаа талаар
- 0-2 насны хүүхдэд заавал хийх ёстой дархлаажуулалтын вакциныг 24 цагийн дотор хийхгүй хариуцлага алдаж буй талаар
- Даатгалыг зөв ашиглах, иргэд даатгалаас тодорхой мөнгө авдаг байх
- Даатгал төлөөд үр дүн нь иргэдэд мэдрэгдэхгүй байна зэрэг болно.

Дээрхээс үзэхэд иргэд нийгмийн даатгал, түүний дотор эрүүл мэндийн даатгалын талаар сэтгэл дундуур байдаг ба даатгал төлсөн шимтгэлийнхээ үр дүнг бодитоор хүртэх сонирхолтой, даатгуулагчдын эрх ашиг хохирч байгаа талаар саналаа илэрхийлсэн материал давамгайлж байгаа нь харагдаж байна.

3.4. Судалгааны байгууллагууд, судлаачдын хийсэн үнэлгээ, санал, зөвлөмж

Дээр 2.4 дэх хэсэгт нийгмийн даатгалын асуудлаар хийсэн судалгааны ажлуудын жагсаалтыг гаргасан билээ. Энэ хэсэгт эдгээр судалгааны дүгнэлт, дэвшүүлсэн санал, зөвлөмжийг танилцуулах зорилго тавьсан болно. УИХ-ын дэргэдэх Бодлогын шинжилгээний төвөөс 2008 онд УИХ-ын Төсвийн байнгын хорооны захиалгаар “Нийгмийн даатгалын тогтолцооны өнөөгийн байдал, цаашид сайжруулах арга зам” сэдэвт судалгааг хийсэн бөгөөд дараахь санал, зөвлөмжийг тус судалгааны үр дүнд хийсэн байна.

Үүнд:

- Нэн тэргүүнд НДС-гийн мөнгөн хөрөнгийг төсвийн зарцуулалтын журмаар явуулдагыг болиулж НДС тус бүрийг тусад нь бие даалгах бодит нөхцөл боломжийг бүрдүүлэх. Түүнчлэн НДС-гийн орлогын эх үүсвэрийг нэмэгдүүлэх үүднээс нарийн судалгаа шинжилгээний үндсэн дээр нягт хяналтан дор сангийн мөнгөн хөрөнгийг эдийн засгийн эргэлтэнд оруулах эрх зүйн орчинг бий болгох.
- НДС-гийн санхүүгийн үйл ажиллагаанд хөндлөнгийн хяналт тавих зохистой тогтолцоог бүрдүүлэх эрх зүйн орчныг бий болгох.

- Шаардлагатай тохиолдолд авч ашиглах НД-ын эрсдэлийн болон нөөцийн сан бүрдүүлэх боломж нөхцөлийг судлан холбогдох хууль тогтоомжуудад энэ талын зохицуулалтыг хийх зайлшгүй шаардлагатай байна.
- 2007 оны хуулиар өөрчлөлт орсон НДС-д ажил олгогч, ажилтны төлөх шимтгэлийн хэмжээг адилхан 10% болгон өөрчилсөн нь төсвийн болон төсвөөс дэмжлэгтэй төрийн байгууллагын ажилчдын хувьд хүндхэн тусч байгааг харгалзан ажил олгогчдын зүгээс НДС-д төлөх дээрх шимтгэлийн хэмжээг хувийн болон төрийн байгууллагын хувьд ялгамжтай тогтоох нь зүйтэй.

Түүнчлэн НД-ын зарим төрлийн үйлчилгээг боловсронгуй болгон сайжруулах, эрх зүйн орчинг шинэчлэх шаардлага ч зүй ёсоор тавигдаж байгаа болно. Тухайлбал:

- НД-ын төрлүүд дотроос ихээхэн хүнд байдалд ороод байгаа тэтгэврийн даатгалын сангийн эрх зүйн орчны шинэтгэлийн асуудлыг онцгой анхаарах учиртай юм. Хүн амын бүтцийн хувьд хөдөлмөрийн насны хүн амын эзлэх хувь эрчимтэйгээр өсөж тэтгэврийн насныхан харьцангуй бага хувь эзлэж байгаа нь НД-ын салбарын хувьд хүн ам зүйн нэн таатай нөхцөл бүрэлдсэн энэ үед тэтгэврийн даатгалын сангийн зардал нь НДС-гийн нийт зардлын 74.8 хувийг эзлэж /2005 оны тайлан/ байгаа нь даатгуулагч болон тэтгэвэр авагчдын зохистой харьцаа төдийлөн оновчтой бус байгаа нь харагдаж байна. Тиймээс хувийн болон хөдөө аж ахуйн салбарт ажиллагчид, Монгол улсад ажиллаж амьдарч буй гадаадын иргэн, харъяалалгүй хүнийг тэтгэврийн даатгалд зохистой хэлбэрээр хамруулах талаар хуулинд нэмэлт оруулах шаардлагатай6
- Тэтгэврийн нэрийн дансыг зохих ёсоор нь ажиллуулж түүний үйл ажиллагааг иргэдэд танилцуулах, мэдээлэл өгөх ажлыг эрчимжүүлэх.
- Тэтгэврийн даатгалын сангийн нийт орлогын 4.0 хувийг тусгай санд төвлөрүүлэх асуудлыг холбогдох хуульд өөрчлөлт оруулж шийдвэрлэх.
- Гадаад оронд хөдөлмөрийн гэрээгээр ажиллаж байгаа монгол иргэдийг НД-д даатгуулах хууль эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгох.
- Хүн амын дундаж насжилттай уялдуулан өндөр насны тэтгэвэр тогтоолгох эрх бүхий насыг шинээр тогтоох.
- Хүн амын өсөлтийн ач холбогдол, эдийн засгийн хөгжил болоод бусад нөлөөллийг нь харгалзан НДС-гаас олгогдох жирэмсэний болон амаржсаны тэтгэмжийг авах эрх бүхий даатгуулагчийн хувьд тухайн тэтгэмжийг даатгуулагчийн авч байсан хөдөлмөрийн хөлсний 100 хувьд хүргэн олгох талаарх өөрчлөлтийг хуулинд оруулах.
- Эрүүл мэндийн даатгалын тусламж үйлчилгээний хэмжээ, нэр төрлийг оновчтой болгох, гүйцэтгэлийг сайжруулахад чиглэсэн тууштай бодлого, эдийн засгийн хөшүүрэг байхгүй байгааг анхааран үзэж иргэний эрүүл мэндийн даатгалын тухай хуулийг боловсронгуй болгох.
- Эрүүл мэндийн салбарын стратегийн баримт бичгийг эцэслэн боловсруулах
- Эрүүл мэндийн даатгалын бодлогыг зөв тодорхойлж статусыг нь тодорхой болгох
- Гадаад орнуудын ижил мэргэжлийн байгууллагуудтай харилцаа, хамтын ажиллагааг өргөжүүлэн бэхжүүлж, олон улсын НД-ын ололт, туршлагаас суралцаж, дэлхийн жишигт нийцсэн шинэ төрөл үйлчилгээг нэвтрүүлэх.
- Ажилгүйдлийн даатгалын сангаас олгох тэтгэмжийн доод хэмжээг 50 хувьд хүргэх, тэтгэмж олгох хугацааг олон улсын стандартад хүргэх зэрэг өөрчлөлтүүдийг нэн даруй хийх нь зүйтэй гэсэн байна.

Нээлттэй нийгэм хүрээлэнгээс санхүүгийн тэтгэлэг олгон хэрэгжүүлдэг бодлогын судалгааны төслийн хүрээнд хийж гүйцэтгэсэн судлаач Д. Чимиддамба, Л. Мөнх-Эрдэнэ, Т. Одончимэг нар нийгмийн даатгалын асуудлаар хийсэн тус тусын судалгааны ажилдаа тодорхой санал, дүгнэлтийг дэвшүүлжээ. Одоо эдгээрийг тоймлон авч үзье.

Судлаач Д. Чимиддамба “Эрүүл мэндийн санхүүжилтын тогтолцоог боловсронгуй болгох нь” сэдэвт судалгааны ажилдаа эрүүл мэндийн даатгалын хэлбэр, зарчмыг авч үзэхийн зэрэгцээ улс орнуудад хэрэглэгддэг эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээг худалдан авах үйл ажиллагааны хоёр загвар, төлбөрийн аргуудыг тодорхойлсон байна.

Түүнчлэн эрүүл мэндийн үйлчилгээний санхүүжилттэй холбоотой дараахь дүгнэлтүүдийг хийжээ. Үүнд:

- Эрүүл мэндийн санхүүжилт нь эрүүл мэндийн бодлоготойгоо уялдахгүй байна. Эрүүл мэндийн санхүүжилт нь тусламж үйлчилгээг хүн амд тэгш хүргэх боломжийг хязгаарлаж байна.
- Эрүүл мэндийн санхүүжилт нь тусламж үйлчилгээний чанар, үр ашгийг сайжруулахад чиглэгдэхгүй байна.

Судлаач Л. Мөнх-Эрдэнэ “Эмнэлгийн тусламж үйлчилгээний чанарын үнэлгээ ба чанарыг сайжруулах арга замууд” сэдэвт судалгааны ажилдаа Монгол улсын эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний чанар ба санхүүжилт, эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээний чанарыг судалсан олон улсын туршлага зэрэг асуудлыг авч үзсэн байна. Иргэний эрүүл мэндийн чанартай тусламж үйлчилгээ хүртэхэд нэг иргэнд ногдох эрүүл мэндийн зардал чухал үзүүлэлт болдог бөгөөд манай улсын нэг хүнд ногдох эрүүл мэндийн зардал нь иргэдэд эрүүл мэндийн чанартай, тусламж үйлчилгээ, тухайлбал, эмнэлгийн өндөр чанартай тусламжийг үзүүлэхэд санхүүжилтын хэмжээ хангалтгүй байна. Учир нь манай улсын нэг иргэнд ногдох эрүүл мэндийн зардал нь байх ёстой үзүүлэлтээсээ даруй 1,8 дахин бага байна⁷³.

Эмч, эмнэлгийн ажиллагсдын цалин хөлс харьцангуй бага, орон нутагт ажиллаж буй эмнэлгийн мэргэжилтнүүдийн хангамж хүрэлцээгүй байгаа зэрэг нь тусламж үйлчилгээний чанар тааруу байгаагийн нэг шалтгаан мөн гэж судлаач үзсэн байна. Судлаач Т. Одончимэг “Нийгмийн даатгалын тэтгэврийн сангийн менежментийг боловсронгуй болгох нь” сэдэвт судалгааны ажилдаа нийгмийн даатгалын салбарын бодлогын баримт бичигт бичиг баримтын судалгаа хийсэн байна.

4. Нийгмийн даатгалын сангуудын хөрөнгийн бүрдүүлэлт, зарцуулалтын байдалд хийсэн шинжилгээ

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

⁷³ Л. Мөнх-Эрдэнэ “Эмнэлгийн тусламж үйлчилгээний чанарын үнэлгээ ба чанарыг сайжруулах арга замууд”, 2 дахь тал. www.openforum.mn

Нийгмийн даатгалын сангийн бүрдүүлэлт, зарцуулалтыг харьцуулсан судалгаа

№	Хууль тогтоомжийн нэр, огноо	Хуулийн зохицуулалт	
		Нийгмийн даатгалын сан бүрдүүлэх журам	Нийгмийн даатгалын санг захиран зарцуулах журам
1	2	3	4
	БНБелУ-ын хууль “Беларусь улсын хөдөлмөр нийгмийн хамгааллын яамны Хүн амын нийгмийн хамгааллын санд заавал төлөх даатгалын шимтгэлийн тухай”	<p>3 дугаар зүйл Заавал даатгалын шимтгэлийн хэмжээ.</p> <p>Тэтгэврийн даатгалын шимтгэл: Ажил олгогч-28% ХАА-н бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл нийт бүтээгдэхүүнийх нь 50-иас дээш хувь эзэлдэг ажил олгогч-24% Хэрэглэгчийн хоршоо, нөхөрлөл...-5% Белгосстрахад сайн дураараа даатгуулагч-29% Ажил эрхэлж байгаа хүмүүс-1% Хөдөлмөрийн чадвараа түр алдсаны, жирэмсний болон төрөлтийн, шинээр төрсөн хүүхдийн, хүүхдээ 3 нас хүртэл асарсаны, даатгуулагчийн нас нөгцсөний тэтгэвэр тэтгэмжийн даатгалын тохиолдлын заавал төлөх даатгалын шимтгэл- 6% Мэргэжлийн тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийг Беларусь улсын Ерөнхийлөгчийн 2009 оны 01 дүгээр сарын 09-ний өдрийн зарлигийн хавсралтад зааснаар ажил, үйлчилгээний нөхцлийн онцлогоос хамаарч 1,5 – 4,8% байхаар тогтоосон</p> <p>БНБелУ-ын Дээд Зөвлөлийн тогтоол № 2367-ХП 1993.01.10</p> <p>Беларусь улсын “Хүн амын нийгмийн хамгааллын сан”-ийн тухай</p> <p>1...Беларусь улсын “Хүн амын нийгмийн хамгааллын сан” нь Беларусь улсын Сайд нарын Зөвлөлийн шууд удирдлага дор санхүү, зээлийн бие даасан үйл ажиллагаа явуулах эрх бүхий байгууллага мөн.</p> <p>Энэхүү сангийн хөрөнгө нь улсын төсвийн бүрэлдэхүүнд орохгүй бөгөөд ажил олгогч, эзэд, иргэний төлсөн заавал даатгалын шимтгэл, улсын төсвөөс болон бусад эх үүсвэрээс орсон мөнгөн хөрөнгөөс бүрдэнэ.</p> <p>1. Беларусь улсын “Нийгмийн хамгааллын</p>	<p>БНБелУ-ын “Хүн амын нийгмийн хамгааллын сан”-ийн дүрэм</p> <p>1. Ерөнхий зүйл Беларусь улсын “Хүн амын нийгмийн хамгааллын сан” нь нийгмийн даатгалын санхүүгийн төрийн удирдлагыг хэрэгжүүлэх бөгөөд санхүү-зээлийн үйл ажиллагаа явуулж, Беларусь улсын хууль тогтоомж, энэхүү дүрэмд нийцүүлэн үйл ажиллагаагаа зохион байгуулна. Сангийн мөнгөн хөрөнгө нь улсын төсвийн бүрэлдэхүүнд орохгүй. дайчлан хурааж авч болохгүй бөгөөд банкны байгууллагад хадгалагдана.</p> <p>2. Сангийн бодлого, чиг үүрэг Сангийн бодлого нь:</p> <p>Төрөл бүрийн тэтгэвэр, тэтгэмж, бусад нийгмийн төлбөрийн зардлыг Беларусь улсын нийгмийн даатгалын тухай хууль тогтоомжид нийцүүлэн санхүүжүүлэх:</p> <p>Тэтгэвэр тэтгэмж, бусад зардал зориулсан даатгалын шимтгэлийг цуглуулж хуримтлуулах:</p> <p>Өөрийгөө санхүүжүүлэх зарчмын үндсэн дээр сангийн хөрөнгийн өргөтгөсөн нөхөн үйлдвэрлэл явуулах:</p> <p>3. Сангийн төсвийг боловсруулах батлах зарцуулах журам</p> <p>Сан нь сангийн төсвийн орлогын төслийг Сангийн яам, Төлөвлөгөө эдийн засгийн хороотой зөвшилцөн орлогын эх үүсвэр тус бүрээр, Беларусь улсын Хөдөлмөр нийгмийн хамгааллын яам, үйлдвэрчний эвлэлүүдтэй зөвшилцөн тэтгэвэр тэтгэмж, эрүүлжүүлэх арга хэмжээнд зайлшгүй шаардлагатай гэж тооцсон арга хэмжээний зардлыг статья бүрээр боловсруулж, түүнийг СнЗ батална.</p> <p>Сангийн гүйцэтгэлийн тайланг СнЗ батална.</p> <p>Сан улирал бүр сангийн орлого,</p>

		сангийн дүрмийг хавралтын ёсоор баталсугай	зарлагын гүйцэтгэлийн тайлан Сангийн яаманд хүргүүлнэ. Мужийн болон Минск хотын Сангийн удирдах газрын Сангийн хөрөнгийн орлого, зарлагын хуваарилалтын тооцоог холбогдох санхүүгийн болон Нийгмийн хамгааллын байгууллагын санхүүгийн нэгжүүдтэй хамтран боловсруулж түүнийг Сангийн удирдах зөвлөл батална.
ОХУ-ын Холбооны хууль ОХУ-ын тэтгэврийн заавал даатгалын тухай	17 дугаар зүйл ОХУ-ын Тэтгэврийн сангийн төсөв бүрдүүлэх 1.ОХУ-ын Тэтгэврийн сангийн төсөв нь дараахь эх үүсвэрээс бүрдэнэ: Даатгалын шимтгэлийн орлого; Холбооны төсвийн хөрөнгө; Алданги, санхүүгийн бусад ногдол; Нийгмийн заавал даатгалын хөрөнгийн чөлөөт үлдэгдлийг түр хугацаагаар байршуулсан\хөрөнгө оруулалт-ы орлого Даатгуулагч хувь хүмүүс,байгууллагаас оруулсан сайн дурын даатгалын шимтгэл Хууль тогтоомжиор хориглоогүй бусад эх үүсвэр; 22 дугаар зүйл. Даатгалын шимтгэлийн тариф 1.Даатгалын шимтгэлийн тариф нь шимтгэл ногдуулах суурь нэгжид ногдох шимтгэлийн хэмжээ мөн. 2. Хэрэв энэ зүйлийн 3-т зааснаас өөрөөр заагаагүй бол энэ хуулийн 6 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 1-д заасан даатгуулагчийн хувьд дор дурдсан даатгалын шимтгэлийн тарифыг хэрэглэнэ: 1\аж ахуйн уламжлалт салбар болох газар тариалан\фермер\-ийн аж ахуй эрхэлдэг умарт хязгаарын үндэсний цөөнхийн гэр бүл төрөл төрөгсдийн хамтын аж ахуйн ажил олгогчоос бусад ажил олгогч-даатгуулагчийн хувьд (Хүснэгт 1 –ийг үзнэ үү):	18 дугаар зүйл. Тэтгэврийн сангийн хөрөнгийг зарцуулах ОХУ-ын Тэтгэврийн сангийн хөрөнгийг дор дурдсан чиглэлээр зориулалтын дагуу зарцуулна: Хөдөлмөрийн тэтгэврийн талаархи ОХУ-ын хууль тогтоомж, олон улсын гэрээнд нийцүүлэн тэтгэвэр, тэтгэмж, тэтгэвэр авагчийн оршуулгын болон нас нөгчисдөд зориулсан зардал; ОХУ-ын Тэтгэврийн сангийн төсвөөс олгодог бусад тэтгэвэр; Даатгагчийн үйл ажиллагааны\төв болон орон нутгийн байгууллагын\ санхүү, материал техникийн урсгал зардал; ОХУ-ын нийгмийн заавал даатгалын тухай хууль тогтоомжийн актад заасан бусад зардал; ОХУ-ын Тэтгэврийн сангийн тухайн жилийн төсөвт тусгаагүй зардлыг холбооны хуулиар тогтоосон журмын дагуу энэхүү төсөвт өөрчлөлт оруулсаны дараа санхүүжүүлнэ. 19 дүгээр зүйл. ОХУ-ын Тэтгэврийн сангийн нөөц ...нөөцийн хэмжээ, түүнийг бүрдүүлэх , зарцуулах журмыг ОХУ-ын Тэтгэврийн сангийн төсвийн тухай хуулиар тогтооно.	
Казахстан улсын хууль №405П Нийгмийн заавал даатгалын үндэсийн тухай	31 дүгээр зүйл. Улсын Нийгмийн даатгалын сангийн активыг бүрдүүлэх 1. Сангийн актив дор дурдсан эх үүсвэрээс бүрдэнэ: 1\нийгмийн даатгалын шимтгэл, хугацаа хэтрүүлсэний алданги болон хөрөнгө оруулалтын орлогоос сангийн	7 дугаар зүйл. Нийгмийн арга хэмжээнд зориулсан хөрөнгийн бүрэн бүтэн байдлыг хангах 1.Улсын нийгмийн даатгалын сангийн нийгмийн арга хэмжээнд зориулсан хөрөнгийг зориулалтын дагуу ашиглах, бүрэн байлгах	

	<p>үйл ажиллагааны санхүүжилтэд зориулсан хувьд ногдох хэсгийг хассан дүн;</p> <p>2\Казахстан улсын хууль тогтоомжиор тогтоосон бусад эх үүсвэр;</p> <p>2. Сангийн активын хөрөнгийг зөвхөн дараахь зориулалтаар ашиглана;</p> <p>1\энэ хуулиар тогтоосон нийгмийн арга хэмжээний төлбөр хийх;</p> <p>2\Засгийн газраас тогтоосон жагсаалтад хамаарах санхүүгийн хэрэгслүүдэд байршуулах</p> <p>3\илүү төлсөн төлбөрийг буцаах, алдаа гаргасаны улмаас эргэж орсон орлого</p> <p>21 дүгээр зүйл. Хөдөлмөрийн чадвар алдсан тохиолдлоор нийгмийн төлбөр ногдуулах, түүний хэмжээ</p> <p>4.Хөдөлмөрийн чадвараа алдсан өдрөөс эхлэн түүнийг тогтоосон бүх хугацаанд нийгмийн төлбөрийг олгоно.</p> <p>5. Хөдөлмөрийн чадвараа алдсан тохиолдлоор олгох сарын төлбөрийн хэмжээ нь даатгуулагчийн сүүлийн 24 сарын хөдөлмөрийн хөлсний дундажаас Казахстан улсын хуулиар тогтоосон хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээний 80%-ийг хассан ялгаврыг орлого орлуулах, хөдөлмөрийн чадвараа алдалтын болон даатгалд хамрагдсан хугацааны тохирох итгэлцүүрээр үржүүлсэн үржвэрээр тодорхойлогдоно.</p>	<p>асуудлыг төр баталгаажуулна.</p> <p>2: Нийгмийн арга хэмжээнд зориулсан хөрөнгийг дараахь журмаар бүрэн бүтэн байдлыг нь хангана:</p> <p>1\сангийн санхүүгийн тогтвортой байдлыг хангахын тулд Казахстан улсын Засгийн газраас холбогдох норм, хязгаарлалтыг тогтоож өгөх;</p> <p>2\сангаас хөрөнгө оруулалтын арга хэмжээг зөвхөн Үндэсний банкаар дамжуулан хэрэгжүүлэх;</p> <p>3\сангийн активын хөрөнгө оруулалтын удирдлагын бүхий л үйл ажиллагаа, тооцоог Казахстан улсын Үндэсний банк үйлдэх.</p> <p>4\сангийн актив ба өөрийн хөрөнгийн тооцоог тус тусд нь хийх;</p> <p>5\сангийн үйл ажиллагааны зардалд хязгаар тогтоох;</p> <p>6\аудитын шалгалтыг жил тутамд заавал хийх;</p> <p>7\Казахстан улсын хууль тогтоомжийн дагуу сангийн санхүү, статистикийн тайлан мэдээг тогтмол гаргах;</p> <p>8\сангийн активаас хөрөнгө оруулалт хийх санхүүгийн хэрэгслийн жагсаалтыг Казахстан улсын Засгийн газар батлах;</p> <p>29 дүгээр зүйл. Сангийн эрх үүрэг</p> <p>1. Сан дор дурдсан эрхтэй:</p> <p>1\нийгмийн заавал даатгалын шимтгэлийг цуглуулах;</p> <p>2\Засгийн газраас тогтоосон журмын хүрээнд үнэт цаас,бусад санхүүгийн хэрэгсэлтэй холбогдол бүхий үйл ажиллагаа явуулах;</p> <p>3\сангийн үйл ажиллагааг эрхэлсэний төлөө хувь хүртэх;</p> <p>4\төвүүдээс хөрөнгийн хөдөлгөөний мэдээлэл авах;</p> <p>5\нийгмийн даатгалын оролцогчдоос сангийн үйл ажиллагааг эрхлэн явуулахтай холбогдол бүхий Казахстан улсын хуулиар хориглоогүй мэдээ, мэдээлэл гаргуулж авах;</p> <p>2. Сан дор дурдсан үүрэгтэй:</p> <p>1\Төвүүдийн нийгмийн төлбөрт шаардагдах хөрөнгийг хугацаанд нь шилжүүлэх</p> <p>2\түр хугацаанд чөлөөтэй байгаа сангийн хөрөнгийг Казахстан улсын Үндэсний банкаар дамжуулж</p>
--	--	--

		<p>санхүүгийн хэрэгсэлд түр хугацаагаар байршуулах; 3\жил бүр Аудитын шалгалтад хамрагдах; 4\Казахстан улсын хууль тогтоомжид заасан бусад үүргийг хэрэгжүүлэх; 3. Сан дор дурдсан эрх эдлэхгүй: 1\сангийн активыг барьцаанд тавих; 2\хуулийн этгээд үүсгэн байгуулах, энэ хуульд заагаагүй бусад үйл ажиллагаа эрхлэх; 30 дугаар зүйл. Сангийн хөрөнгө оруулалтын үйл ажиллагаа 1. Сан нь Казахсатан улсын Үндэсний банктай гэрээ байгуулж, түүгээр дамжуулан сангийн активын хөрөнгийг санхүүгийн хэрэглүүдэд байршуулах замаар хөрөнгө оруулалтын үйл ажиллагаа явуулна. 2. Казахстан улсын Үндэсний банк сангийн хөрөнгийн бүрдэлт, сангийн активын байршил, хөрөнгө оруулалтын орлоготой холбоотой бүхий л үйл ажиллагааны тооцоог хийж, данснуудын болон хөрөнгө оруулалтын үйл ажиллагааны тайланг санд улирал тутам гаргаж өгнө.</p>
--	--	--

* * *

Хүснэгт 1.

Жилийн эхнээс өссөн дүнгээр тооцсон ажиллагч тус бүрийн даатгалын шимтгэл төлөх суурь хөдөлмөрийн хөлс	1966 оноос өмнө төрсөн хүн		1967 оноос хойш төрсөн бүх хүн	
	Тэтгэврийн даатгалын санхүүжилтэд	Тэтгэврийн хуримтлалд	Тэтгэврийн даатгалын санхүүжилтэд	Тэтгэврийн хуримтлалд
280000 рув. Хүртэл	14,0%	0,0%	8,0 %	6,0 %
280001- 3600000 рув	39200 рув + 280000 рув.-с дээш дүнд 5,5 %	0,0%	22400 Рув + 280000 Рув-с Дээш Дүнд 3,1%	16800 Рув+ 280000 Рув.-с Дээш Дүнд 2,4%
600000 рув.-с дээш	56800 рув.	-	32320 рув.	24480 рув.

4.1. НД -ын сангуудын орлого, зарлага, хөрөнгийн үлдэгдлийн судалгаа

Нийгмийн даатгалын сангийн 2008 оны жилийн эцсийн санхүүгийн тайлангаар 2007 оноос ажил олгогчид 2,2 мянга, даатгуулагчид 143,3 мянгаар нэмэгдэж, 19,8 мянган ажил олгогч, 2 296,2 мянган иргэнийг нийгмийн болон эрүүл мэндийн даатгалд хамруулсан дүн гарчээ⁷⁴.

Даатгуулагчдын төрлөөр урд онтой харьцуулан харуулбал: /Мянга/

Даатгуулагчдын төрөл	2007 он	2008 он	Өөрчлөлтийн хувь
• Аж ахуйн нэгж, байгууллагад ажиллагчид	484,8	539,7	11,3
• Нийгмийн даатгалын сайн дурын даатгуулагч	51,1	62,5	22,3
• Эрүүл мэндийн заавал болон сайн дурын даатгуулагчид	321,5	340,8	6,0
• Эрүүл мэндийг төрөөс хариуцах даатгуулагчид	1 295,5	1 353,2	4,4
• Дүн	2 152,9	2 296,2	<u>6,7</u>

2008 онд эрүүл мэндийн даатгалд 2.2 сая хүн хамрагдсанаас аж ахуйн нэгж, байгууллагын ажиллагчид 24.2 хувь, төрөөс эрүүл мэндийн даатгалын шимтгэлийг хариуцах иргэд 58.8 хувь, малчин, оюутан, ажил хөдөлмөр эрхлээгүй иргэд 17.0 хувийг тус тус эзэлж байна. 2008 онд эрүүл мэндийн даатгалын хамралтыг 80.0-аас дээш хувьд хүргэх зорилт тавьж ажилласаны үр дүнд жилийн эцэст даатгалд шинээр 196.7 мянган хүн нэмэгдэж, хамралт нийтдээ 84.4 хувьд хүрч дэвшүүлсэн зорилтоо хэрэгжүүлсэн байна

Нийгмийн даатгалын шимтгэлийн 2008 оны орлогын төлөвлөгөө бодит боломжоос харьцангуй өндөр хэмжээгээр батлагдсан, нөгөө талаас шимтгэл төлөгчдийн санхүүгийн төлбөр гүйцэтгэх чадвар суларсан үед нийгмийн даатгалын системийн хэмжээгээр шимтгэлийн жилийн орлогын төлөвлөгөөг 94.1 хувиар биелүүлсэн байна.

Нийгмийн даатгалын шимтгэлийн орлогын төлөвлөгөөг сан тус бүрээр авч үзвэл тэтгэврийн даатгалын сан 91,0 хувиар, тэтгэмжийн даатгалын сан 90,4 хувиар, Эрүүл мэндийн даатгалын сан 92,7 хувиар, үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчний даатгалын сан 158 хувиар, ажилгүйдлийн даатгалын сан 87,9 хувиар тус тус биелэлттэй гарсан байна⁷⁵.

⁷⁴ Нийгмийн даатгалын сангийн болон үйл ажиллагааны 2008 оны санхүүгийн тайлан. УНДЕГ-ын Санхүү бүртгэлийн газар. Нийгмийн даатгалын байгууллагын удирдах ажилтны 2009 оны зөвлөлгөөний материал.

⁷⁵ Ч.Алтанхуяг. Нийгмийн даатгалын салбарын 2008 оны ажлын үр дүн, санхүү, эдийн засгийн хүндрэл, бэрхшээлийн үед авч хэрэгжүүлэх зарим арга хэмжээ, цаашдын зорилт. <http://www.ndaat-gal.mn/>

Эрүүл мэндийн даатгалын сангийн орлогын төлөвлөгөөний биелэлтийг хангуулах, даатгалын хамрах хүрээг өргөжүүлэх зорилгоор албан бус секторт ажиллагч, малчин, оюутны “Шимтгэл ногдуулалтын төлөвлөгөө”-г оны эхнээс батлуулан хэрэгжүүлснээр эдгээр иргэдийн даатгалын хамралт өмнөх оныхоос 22.9 мянган хүнээр, сангийн орлого 382.8 сая төгрөгөөр нэмэгдсэн байна.

Нийгмийн даатгалын шинэ тогтолцоо бий болсноос хойших 14 жилийн хугацаанд түүхэндээ хамгийн өндөр буюу 280.2 тэрбум төгрөгийн шимтгэлийн орлого цуглуулж, даатгалын сангаас хамгийн их зарлага буюу 410.5 тэрбум төгрөгийн тэтгэвэр, тэтгэмж, эмчилгээ, үйлчилгээний зардал, төлбөрийг санхүүжүүлсэн байна⁷⁶.

Тэтгэврийн даатгалын сангаас гурван төрлийн тэтгэвэр авч байгаа 293.4 мянган хүнд 327.4 тэрбум төгрөгийн тэтгэвэр олгож, Засгийн газрын шийдвэрийн дагуу Нийгмийн даатгалын сангаас олгож байгаа бүрэн тэтгэврийн доод хэмжээг 2008 оны 1 дүгээр сарын 1-ээс эхлэн 81000 төгрөгөөр, хувь тэнцүүлсэн тэтгэврийн доод хэмжээг 54.0 мянган төгрөгөөр тогтоож, тэтгэврийн хэмжээг 20 хувиар нэмэгдүүлэх арга хэмжээг хэрэгжүүлэн, тэтгэврийн нэмэгдэлд 56.5 тэрбум төгрөг зарцуулж, дундаж тэтгэвэр 96.4 мянгад хүрлээ.

Тэтгэмжийн даатгалын сангаас 110,0 орчим мянган даатгуулагчийн хөдөлмөрийн чадвар түр алдсаны, жирэмсний амаржсаны, оршуулгын тэтгэмжид 13,5 тэрбум төгрөг, ажилгүйдлийн даатгалын сангаас 8,0 мянга орчим даатгуулагчийн ажилгүйдлийн тэтгэмжид 3,2 тэрбум төгрөг, сургалтын зардалд 39,7 сая төгрөг, үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчний даатгалын сангаас 7200 иргэний тэтгэвэрт 13,7 тэрбум төгрөг, 3000 гаруй хүний хөдөлмөрийн чадвар түр алдсаны тэтгэмж, нөхөн сэргээх төлбөр, рашаан сувилалын зардалд зориулан 468,7 сая төгрөг тус тус зарцуулсан байна.

Эрүүл мэндийн даатгалын сангаас даатгуулагчид үзүүлэх тусламж үйлчилгээний зардлын санхүүжилтийг хугацаанд нь шуурхай зохион байгуулж олгосны үр дүнд 1.6 сая хүний тусламж үйлчилгээний зардалд 50.8 тэрбум төгрөгийг зарцуулсан нь өмнөх оныхоос 23.3 тэрбум төгрөгөөр буюу 84.7 хувиар өссөн байна.

Улсын болон хувийн хэвшлийн эмнэлгээр үйлчлүүлсэн даатгуулагчийн тусламж үйлчилгээнд нийт зардлын 95.8 хувь буюу 46.0 тэрбум төгрөг, рашаан сувиллаар үйлчлүүлсэн даатгуулагчийн тусламж үйлчилгээнд 2.4 хувь буюу 1.2 тэрбум төгрөг, эмийн үнийн хөнгөлөлтөнд 1.8 хувь буюу 884.4 сая төгрөгийг тус тус зарцуулжээ⁷⁷.
Одоо НДС-ын 2004-2008 оны орлого, зарлага, үлдэгдлийн талаархи мэдээллийг доорхи хүснэгтээр үзүүлье.

⁷⁶ мөн тэнд

⁷⁷ Ч.Алтанхуяг. НДС -ын салбарын 2008 оны ажлын үр дүн, санхүү, эдийн засгийн хүндрэл, бэрхшээлийн үед авч хэрэгжүүлэх зарим арга хэмжээ, цаашдын зорилт. <http://www.ndaatgal.mn/>

Нийгмийн даатгалын сангуудын орлого, зарлага, үлдэгдлийн талаархи мэдээлэл /тэрбум төгрөгөөр/

	Тэтгэврийн даатгалын сан			Тэтгэмжийн даатгалын сан			Эрүүл мэндийн даатгалын сан			Үйлдвэрлэлийн осол, Мэр/Шалт/Өвчний даатгалын сан			Ажилгүйдлийн даатгалын сан			НДСангийн нийт дүн		
	Огноо	Зарлага	Зөрүү (+,-)	Огноо	Зарлага	Зөрүү (+,-)	Огноо	Зарлага	Зөрүү (+,-)	Огноо	Зарлага	Зөрүү (+,-)	Огноо	Зарлага	Зөрүү (+,-)	Огноо	Зарлага	Зөрүү (+,-)
2004	112,4	106,6	5,8	6,9	4,5	2,3	28,1	20,9	7,2	5,1	4,0	1,0	3,4	1,0	2,3	155,9	137,0	18,6
2005	124,5	121,0	3,5	8,2	5,0	3,1	32,2	23,6	8,5	6,0	4,7	1,2	4,1	1,2	2,8	175,0	155,5	19,1
2006	164,9	158,8	6,1	10,6	5,7	4,8	41,6	26,5	15,1	7,7	6,7	1,0	5,3	1,6	3,7	230,1	199,3	30,7
2007	241,6	232,7	8,8	14,6	7,5	7,0	52,6	26,1	26,4	10,4	10,7	-0,3	7,2	1,9	5,2	326,4	278,9	47,1
2008	336,6	327,3	9,3	12,8	13,4	-0,6	64,5	50,8	13,7	19,9	14,5	5,4	12,4	3,2	9,1	446,2	409,2	36,9
Нийт /өссөн дүнгээр/	980,0	946,4	33,5	53,1	36,1	16,6	219,0	147,9	70,9	49,1	40,6	8,3	32,4	8,9	23,1	1 333,6	1 179,9	153,7

Дээрхи хүснэгтээс үзэхэд 2004-2008 онуудад нийгмийн даатгалын сангуудын орлого, зарлага тус тусдаа болон нийтдээ жилээс жилд өссөн дүн харагдаж байгаа ба зарлага гэдэгт нийгмийн даатгалын сангаас тэтгэвэр, тэтгэмж, төлбөр, тусламж, үйлчилгээнд зарцуулсан зардлыг оруулсан байна. Эндээс 2004 оны орлого, зарлагын дүнг 2008 оны мөнхүү үзүүлэлттэй сан тус бүрээр нь харьцуулан авч үзвэл тэтгэврийн даатгалын сангийн орлого 224,2 тэрбум төгрөгөөр буюу 2,9 дахин, зарлага 220,7 тэрбум төгрөгөөр буюу 3 дахин, тэтгэмжийн даатгалын сангийн орлого 5,9 тэрбум төгрөгөөр буюу 1,8 дахин, зарлага нь 8,9 тэрбум төгрөгөөр буюу 2,9 дахин, эрүүл мэндийн даатгалын сангийн орлого 36,4 тэрбум төгрөгөөр буюу 2,2 дахин, зарлага нь 29,9 тэрбум төгрөгөөр буюу 2,4 дахин, үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчний даатгалын сангийн орлого 14,8 тэрбум төгрөгөөр буюу 3,9 дахин, зарлага нь 10,5 тэрбум буюу 3,6 дахин, ажилгүйдлийн даатгалын сангийн орлого 9 тэрбум төгрөгөөр буюу 3,6 дахин, зарлага нь 2,2 тэрбум төгрөгөөр буюу 3,2 дахин тус тус өссөн байна.

Даатгалын сангуудын орлогын зарцуулагдаагүй үлдэгдлийн дүнг харьцуулан үзэхэд 2004-2008 оны нийт дүнгээр эрүүл мэндийн даатгалын сан хамгийн их буюу 70,9 тэрбум төгрөгний үлдэгдэлтэй, тэтгэврийн даатгалын сан 33,5 тэрбум, ажилгүйдлийн даатгалын сан 23,1 тэрбум, тэтгэмжийн даатгалын сан 16,6 тэрбум, ҮОМШӨ-ний даатгалын сан 8,3 тэрбум төгрөгний үлдэгдэлтэй байгаа дүн гарчээ. Нийгмийн даатгалын сангаас зөвхөн тэтгэвэр, тэтгэмж, төлбөр, тусламж, үйлчилгээнд зарцуулсан зарлагыг тооцсон дээрхи хүснэгтээс харахад зарлага нь орлогоосоо давсан тохиолдол хоёр удаа гарсан байна. Ерөнхийдөө дээрхи хоёр тохиолдлыг эс тооцвол сангууд жил бүр үлдэгдэлтэй байдаг ба тухайлбал, 2008 онд тэтгэмжийн сангаас бусад сангууд 13,7-9,1 тэрбум төгрөгний үлдэгдэлтэй, харин тэтгэмжийн сан 600 сая төгрөгний алдагдалтай дүн гарсан байна

НД-ын сангуудын орлогын зарцуулагдаагүй үлдэгдлийн дүнг авч үзэхэд хамгийн их үлдэгдэлтэй сан нь эрүүл мэндийн даатгалын сан, дараа нь тэтгэврийн даатгалын сан, ажилгүйдлийн даатгалын сан, тэтгэмжийн, ҮОМШӨ-ний даатгалын сангууд орж байна. Эрүүл мэндийн даатгалын шимтгэл төлсөн боловч эмнэлэгт үзүүлэх болгонд нэмэлт төлбөр төлдөг, эрүүл мэндийн даатгалын үйлчилгээ хангалтгүй талаар даатгуулагчдын зүгээс шүүмжлэл байнга гардаг атал эрүүл мэндийн даатгалын сан хамгийн их үлдэгдэлтэй байгаа нь анхаарал татаж байна.

4.2. Нийгмийн даатгалын сангуудын чөлөөт үлдэгдэл, хуримтлалын сангийн ашиглалтын талаархи мэдээллийн дүгнэлт

Улсын Нийгмийн даатгалын ерөнхий газраас Нийгмийн даатгалын сангуудын чөлөөт үлдэгдэл, хуримтлалын сангийн ашиглалтын талаар хавсралт №1 хүснэгтэд ирүүлсэн/2008 оны эцсийн байдлаар/ тайлангаас харахад нийт орлого 446 465.0, зарлага 409 522.1, чөлөөт үлдэгдэл 164 728.3 байгаа нь тус санд тодорхой хэмжээний нөөц хөрөнгө хуримтлагдах бололцоо байгааг гэрчилж байна.

Нийгмийн даатгалын чөлөөт үлдэгдэл, хуримтлалын сангийн ашиглалт /2008 оны жилийн эцсийн байдлаар, сая төгрөгөөр/

		Орлого	Зарлага	Чөлөөт үлдэг- дэл	Үүнээс			
					Арилжааны банкинд	ЗГ-ын бонд	МБанкны үнэт цаас	Бусад
1	Тэтгэврийн даатгалын сан	336692.1	327385.6	29124.3	1995.2			

2	Тэтгэмжийн даатгалын сан	12 840.3	13 493.3	25 141.3	12 549.4			
3	Эрүүл мэндийн даатгалын сан	64 541.8	50 840.4	67 112.4	38 248.7			
4	Үйлдвэрлэлийн осол, м/ш/ө даатгалын сан	19 964.1	14 553.7	14 143.9	1 099.7			
5	Ажилгүйдлийн даатгалын сан	12 426.7	3 249.1	29 206.4	19 407.0			
	Нийт	446 465.0	409 522.1	164 728.3	73 300.0 73 300.0			

Эндээс харахад, ялангуяа Эрүүл мэндийн даатгалын санд 67112.4, Ажилгүйдлийн даатгалын санд 29206.4 төгрөгийн чөлөөт үлдэгдэл байгаа нь бусад сангуудаас харьцангуй илүү байна. Эрүүл мэндийн даатгалын үйлчилгээг даатгуулагчдын зүгээс байнга шүүмжилж байхад Эрүүл мэндийн даатгалын сан ихээхэн үлдэгдэлтэй байгааг 2 чиглэлээр тайлбарлаж болохоор байна.

1. ЭМД-ын үйлчилгээ хүндээ хүрч үйлчлэхгүй байгаа
2. ЭМД-ын тухай хуулийн 12.5-д заасан 10-15 хувийн төлбөрийг даатгуулагч өөрөө хийх шаардлагагүй байна.

Ажилгүйдлийн даатгалын санд төвлөрсөн мөнгөний үлдэгдэл их байгаа нь ажилгүйдлийн даатгалын талаар сургалт сурталчилгаа хангалтгүй хийдэг, ажилд зуучлах талаар дорвитой ажил зохиохгүй байгаатай шууд холбоотой гэж үзэж болно. Нөгөөтэйгүүр ажилгүй болсон хүмүүс Хөдөлмөр Эрхлэлтийн Албанд бүртгүүлэх хугацаа богино байгаа болон ажил олгогчоос энэ тухай тайлбарлахгүй байгаатай холбоотой байна.

Чөлөөт үлдэгдлийн нийт дүн болох 164 728.3 төгрөгөөс 72300.0 төг-ийг арилжааны нилээд олон банкинд харилцан адилгүй хугацаатай, янз бүрийн хувийн хүүтэй өсгөхөөр хадгалуулсан байна. Энэхүү хадгаламжийн хугацаа болон хүүний талаархи мэдээллийг УНДЕГ-аас ирүүлээгүй болно.

Хадгалагч банк	Хадгаламжийн хэмжээ	Хугацаа	Хүү
• Улаанбаатар хотын банк	9 000 000 000.00		
• Капитал банк	14 000 000 000.00		
• Зоос банк	12 000 000 000.00		
• Анод банк	2 000 000 000.00		
• Монгол шуудан банк	5 100 000 000.00		
• Капитрон банк	6 000 000 000.00		
• Үндэсний хөрөнгө охуулалтын банк	3 000 000 000.00		

• Хаан банк	15 000 000 000.00		
• Хадгаламж банк	3 000 000 000.00		
• Худалдаа хөгжлийн банк	3 000 000 000.00		
Нийт	72 300 000 000.00		

Тайлбар:

- Зоос банкны хадгаламжийн данснаас 1 тэрбум төгрөгийг 2009 оны 1 дүгээр сарын 26-ны өдөр Төв төрийн сан банкны 900090003 тоот тэтгэмжийн даатгалын сангийн харилцах дансанд оруулсан болно. Хуримтлалын сан байгуулаагүй ба Монгол банкны үнэт цаас болон Засгийн Газрын бонд худалдан аваагүй байна.

Тав. Нийгмийн даатгалын хуулиудын хэрэгжилтийн явцад гарч буй тулгамдсан асуудлууд, хэрхэн шийдвэрлэх талаархи санал, зөвлөмж

5.1. Судалгааны дүгнэлт - Нөхцөл байдлын үнэлгээ

Монгол улс нийгмийн хамгааллын халамжийн тогтолцоо, үйлчилгээнээс нийгмийн даатгалын орчин үеийн зах зээлийн тогтолцоо, үйлчилгээний хэлбэрт тууштай шилжин орж энэхүү шинэ тогтолцооны эрх зүйн үндэс тавигдсан ба улмаар түүнийг олон улсын стандарт, шаардлага, жишгийн дагуу улам боловсронгуй болгох үйл ажиллагаа явагдаж байна.

“Нийгмийн даатгалын хуулиудын хэрэгжилтийн байдалд хийсэн үнэлгээ, тулгамдсан асуудлууд” сэдэвт судалгааны хүрээнд судалж үзсэн баримт материал, мэдээлэлд үндэслэн дараах дүгнэлтийг хийж болно. Үүнд:

- 1 Өнөөдөр нийгмийн даатгалын шинэ тогтолцооны баттай үндэс бүрэлдэн бий болсон боловч түүнийг өнөөгийн цаг үеийн байнга өөрчлөгдөж буй орчин, зах зээлийн эдийн засгийн харилцааны өсөн нэмэгдэж байгаа хэрэгцээ, шаардлагад нийцүүлэн шинэчлэн боловсронгуй болгох зайлшгүй нөхцөл, тулгамдсан асуудлууд байсаар байна.
- 2 Нийгмийн даатгалын тухай багц хуульд 2008 онд нэлээд томоохон нэмэлт, өөрчлөлт орж нийгмийн даатгалын сангийн орлого, зарлагыг НД-ын сангийн төсвийн тухай хуулиар баталж байх болсноор сангийн бие даасан байдлыг хангах нөхцөл бүрдэж, даатгалын хамралтыг өргөтгөх, даатгалын сангаас нийлүүлэх бүтээгдэхүүний нэр төрлийг олшруулах, хэмжээг нэмэгдүүлэх чиглэлээр эрх зүйн орчин бий болсон хэдий ч УНДЕГ-аас НД-ын сангуудын чөлөөт үлдэгдэл, хуримтлалын сангийн ашиглалтын талаар 2008 оны эцсийн байдлаар гаргасан мэдээллээс үзэхэд нийт 164 728,3 сая төгрөгний чөлөөт үлдэгдлээс 73300,0 сая төгрөгийг арилжааны банкинд байршуулсанаас өөрөөр хуримтлалын хэмжээг нэмэгдүүлэх талаархи арга хэлбэрийг ашиглаж эхлээгүй байна.
- 3 НД-ын хамралтын хүрээг өргөжүүлэх асуудал тулгамдсан хэвээр байна. Тухайлбал, олон тооны малчид, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчид, албан бус секторынхон НД-д хамрагдахгүй хоцорч байгаа ба малчид, албан бус секторт ажиллагчдын ажил хөдөлмөрийн онцлог болон орлогын тогтворгүй байдлаас шалтгаалж НД-д хамруулах ажил үр дүнд хүрэхгүй байна.
- 4 Тэтгэвэрийн даатгалын хүрээнд шийдвэрлэвэл зохих тулгамдсан олон асуудал бий болжээ. Тэтгэвэр авагчдын орлогыг нэмэгдүүлэх, даатгалын шинэ төрөл, тогтолцоог нэвтрүүлэх, шимтгэлийн хэмжээ, тэтгэвэр тогтоолгох нас, хөнгөлөлт үзүүлэх нөхцөлийг

сайжруулах зэрэг нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн зүй тогтолд нийцсэн олон асуудлыг харгалзан шинэчлэл өөрчлөлт хийх шаардлагатай болсон байна.

- 5 Тэтгэврийн нэрийн дансанд хуримтлагдаж буй шимтгэл үнэгүйдлээс бүрэн хамгаалагдаагүй, даатгуулагч нь нэрийн дансан дахь хуримтлалаа бүрэн захиран зарцуулах, гэрээслэлийн дагуу өв залгамжлагчдаа шилжүүлэх эрхгүй байна.
- 6 Нийгмийн даатгалын үйлчилгээний чанар, хүртээмжийн талаар олон нийтийн дунд явуулсан санал асуулгын дүнгээс үзэхэд эрүүл мэндийн даатгалын үйлчилгээний талаар хамгийн олон буюу санал асуулгад оролцогчдын 33,8 хувь нь хангалтгүй муу гэсэн үнэлгээ өгсөн байна. Энэ нь өнөөдөр эрүүл мэндийн даатгалын тусламж үйлчилгээний хэмжээ, нэр төрлийг оновчтой болгох гүйцэтгэлийг сайжруулахад чиглэсэн тууштай бодлого, эдийн засгийн хөшүүрэг байхгүй байгаатай ямар нэгэн байдлаар холбоотой гэж үзэх үндэслэл байна.
- 7 Түүнчлэн олон нийтийн дунд явуулсан санал асуулгын дүнгээс үзэхэд даатгуулагч иргэд НД-ын талаар мэдлэг, мэдээлэл муутай, эрх ашгаа хамгаалж мэддэггүй, нийгмийн даатгалын асуудлыг сонирхдоггүй, энэ талаар эрх зүйн зөвлөгөө авч сураагүй байна. Иймд НД-ын тогтолцооны талаар иргэд, олон нийтэд сурталчилгаа явуулж, тэдэнд мэдлэг, мэдээлэл олгох явдал чухал байгаа нь судалгааны дүнгээс харагдаж байна.
- 8 НДҮЗ хэрхэн ажилладаг талаарх иргэдийн санал бодлыг тандаж үзэхэд судалгаанд хамрагсдын хувьд НДҮЗ-ийн тухай сонсож байсан боловч түүний үйл ажиллагаа, бодлого, чиглэлийн талаар сайн мэдэхгүй байна гэж 54,7 хувь, огт мэдэхгүй, сонсоогүй юм байна гэж 34,3 хувь, ер нь мэднэ гэсэн 10,9 хувь нь тус тус хариулцаажээ. Энэ нь нэг талаас НД-ын үйл ажиллагааг зохицуулах төв байгууллага болох Нийгмийн даатгалын үндэсний зөвлөлийн үйл ажиллагаа олон түмэнд ил тод биш, энэ талын мэдээ, мэдээлэл хангалтгүй байгааг, нөгөө талаас тус байгууллагын үйл ажиллагаа хуулиар олгогдсон эрх хэмжээний дагуу чиг үүргээ төдийлөн сайн биелүүлэхгүй байна гэсэн дүгнэлт хийж болохоор байна.
- 9 Эрх зүйн орчны зохицуулалтын талаар манайхтай ижил төстэй буюу шилжилт хийж буй улс орнуудын нийгмийн даатгалын харилцааг зохицуулж буй хуулиудтай манай хуулиудыг харьцуулсан шинжилгээний аргаар шинжилж үзэхэд ерөнхий үзэл баримтлалын хувьд эв санааны нэгдлийн зарчимд тулгуурласан ижил төстэй байна. Гэсэн хэдий ч эдгээр хуулинд даатгагч, даатгуулагч, даатгалын шимтгэл төлөгч, эрүүл мэндийн байгууллагын эрх, үүрэг болон НД-ын удирдлага, санхүүжилтын зарчмыг тодорхой зүйл заалтаар зохицуулсан зэрэг тусгаж авууштай зохицуулалт олон байгааг анхаарах нь зүйтэй.

5.2. Судалгааны санал, зөвлөмж

“Нийгмийн даатгалын тухай хуулиуд болон Иргэний эрүүл мэндийн даатгалын хуулийн хэрэгжилтийн байдалд хийсэн үнэлгээ, тулгамдсан асуудлууд” гэсэн сэдвийн хүрээнд хийгдсэн энэхүү судалгаанд авагдсан материалаас дүгнэлт хийхэд дор дурдсан асуудлыг цаашид гарах бодлогын шийдвэр, хууль тогтоомжид тусгах талаар шийдвэр гаргах түвшинд анхаарахыг санал болгож байна. Үүнд:

1. Эрүүл мэндийн даатгалд иргэд 100 хувь хамрагдах бололцоог хуулиар нээж өгөх;
2. Даатгагч, даатгуулагч, даатгалын шимтгэл төлөгч, эрүүл мэндийн байгууллагын эрх, үүргийг Нийгмийн даатгалын болон Иргэний эрүүл мэндийн даатгалын тухай хуулиар зохицуулах;

3. Тэтгэврийн даатгалд хамрагдагчдын хүрээг өргөтгөх зорилгоор хөдөө аж ахуйн салбарт ажиллагчид, хувийн хэвшилд ажиллагчид, Монгол улсад ажиллаж амьдарч байгаа гадаадын иргэн, харъяалалгүй хүн, гадаад орнуудад ажиллаж, амьдарч байгаа Монгол улсын иргэнийг нийгмийн даатгалд хамруулах чиглэлээр эрх зүйн орчныг нээж өгөх;
4. "Тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийн нэрийн дансны тухай" хуулиар зохицуулж байгаа нэрийн дансны эхний үлдэгдлийг тогтоох, даатгуулагчийн нэрийн дансанд хүү тооцох, тэтгэврийн доод хэмжээ, тэтгэврийг индексчлэх, нэрийн данснаас тэтгэвэр авах эрх, тэтгэвэр олгохтой холбогдсон харилцааг "Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай" хуулиар зохицуулах;
5. "Тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийн нэрийн дансны тухай хууль"ийг тэтгэврийн даатгалд хамрагдсан даатгуулагчдын тухай мэдээлэл, шимтгэлийн тооцоог хөтлөх зарчим, эрх зүйн үндсийг дагнан зохицуулахаар тооцож шинэчлэн найруулах;
6. Одоогийн мөрдөж байгаа Тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийн нэрийн дансны тухай хуулиар Засгийн газрын байгууллагуудад эрх шилжүүлж зохицуулахаар заасан журам заавруудыг нэг мөр хуульчлан тогтоох;
7. Нийгмийн даатгалын тухай хуульд нийгмийн даатгалын үйл ажиллагааны зардлыг санхүүжүүлэх зарчмыг тухайн жилийн орлогын тодорхой хувиар тогтоох;
8. Нийгмийн даатгалын сангийн активын хөрөнгө оруулалтын удирдлагын бүхий л үйл ажиллагаа, тооцоог эрхлэх банкныг нэр заан тогтоох, эсвэл уг банкныг уралдаант шалгаруулалтаар тодруулахаар хуульд өөрчлөлт оруулах;
9. Нийгмийн даатгалын сангийн актив болон Нийгмийн даатгалын байгууллага, Үндэсний ба салбар зөвлөлийн үйл ажиллагааны зардлыг тус тусад нь хийхээр хуульд нэмэлт оруулах;
10. Сангийн хөрөнгөөр дор дурдсан үйл ажиллагааг эрхлэхийг хориглохоор хуульд нэмэлт оруулах; Үүнд:
 - а) нийгмийн даатгалын сангийн хөрөнгийг барьцаанд тавих
 - б) Нийгмийн даатгалын сангийн хөрөнгөөр шинээр хуулийн этгээд үүсгэн байгуулах
11. Иргэний эрүүл мэндийн даатгалын тухай хуулийн даатгуулагч эмнэлэгт хэвтэж эмчлүүлэх тохиолтолд эмнэлгийн үйлчилгээний төлбөрийн 10-15%-ийг өөрөө төлдөг журмыг халахаар хуульд өөрчлөлт оруулах;
12. Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай хуулиар хөдөлмөрийн чадвараа түр алдсаны тэтгэмжийн эхний 5 хоногийн тэтгэмжийг ажил олгогч төлдөг одоогийн журмыг өөрчилж, Нийгмийн даатгалын сангаас олгохоор хуульд өөрчлөлт оруулах;

* * *

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

Хууль, эрх зүйн баримт бичиг

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль. 1992 он.
2. Нийгмийн даатгалын тухай хууль. 1994 он.
3. Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр тэтгэмжийн тухай хууль. 1994 он.

4. Нийгмийн даатгалын сангаас олгох ажилгүйдлийн тэтгэмжийн тухай. 1994 он.
5. Нийгмийн даатгалын сангаас олгох үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчний тэтгэвэр, тэтгэмж, төлбөрийн тухай. 1994 он.
6. Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн тухай хууль. 2002 он.
7. Иргэний эрүүл мэндийн даатгалын тухай хууль. 2002 он.
8. Төсвийн байгууллагын удирдлага санхүүжилтийн тухай хууль. 2002 он.
9. Цэргийн албан хаагчийн тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай. 1994 он.
10. Тэтгэмжийн доод хэмжээ тогтоох тухай. 2002 он.
11. Тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийн нэрийн дансны тухай. 1999 он.
12. Нийгмийн даатгалын тухай хуулиудыг хэрэглэх журмын тухай. 1994 он.
13. Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай, нийгмийн халамжийн сангаас олгох тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай хуулиудыг хэрэглэх журмын тухай. 1997 он.

Бодлогын баримт бичиг, судалгаа

1. Нийгмийн хамгааллын салбарын стратегийн баримт бичиг. УБ хот, 2003 он.
2. Төрөөс тэтгэврийн шинэчлэлийн талаар 2021 он хүртэл баримтлах үндсэн чиглэл. УБ хот, 1999 оны УИХ-ын 38-р тогтоол
3. Тэтгэврийн тогтолцоог бэхжүүлэх-Тэтгэврийн бодлогын зорилтыг тодорхойлох нь /семинар/. УБ хот, 2007 он.
4. Нийгмийн даатгалын ажилтнуудын улсын анхдугаар зөвлөлгөөний баримт бичиг. УБ хот. 2008 он.
5. Нийгмийн даатгалын ерөнхий газрын 2006 оны ажлын тайлан. УБ хот. 2007 он
6. Нийгмийн даатгалын ерөнхий газрын 2007 оны ажлын тайлан. УБ хот. 2008 он
7. Тэтгэврийн үндсэн сургалт-2007. УБ хот

Ном, гарын авлага

1. Д. Ванданмагсар. Нийгмийн даатгалын үүсэл, хөгжил, шинэчлэл, УБ., 2002 он
2. Ч. Дагвадорж. Нийгмийн хамгаалал: онол-арга зүй, туршлага, харьцуулалт, УБ., 2004 он
3. П. Бямбацэрэн, Ч. Дагвадорж. Нийгмийн хамгааллын тулгамдсан асуудлууд, УБ., 2000 он
4. Нийгмийн даатгалын холбогдолтой эрх зүйн актын эмхтгэл, УБ., 2000 он
5. С. Нарангэрэл. Эрх зүйн толь бичиг. УБ., 2007 он

Электрон мэдээллийн эх сурвалж

1. Ч.Алтанхуяг : Нийгмийн даатгалын салбарын 2008 оны ажлын үр дүн, санхүү, эдийн засгийн хүндрэл, бэрхшээлийн үед авч хэрэгжүүлэх зарим арга хэмжээ, цаашдын зорилт. www.ndaatgal.mn
2. Т. Одончимэг “Нийгмийн даатгалын тэтгэврийн сангийн менежментийг боловсронгуй болгох нь”. www.openforum.mn
3. Л. Мөнх-Эрдэнэ “Эмнэлгийн тусламж үйлчилгээний чанарын үнэлгээ ба чанарыг сайжруулах арга замууд”. www.openforum.mn
4. Д. Чимиддамба “Эрүүл мэндийн санхүүжилтын тогтолцоог боловсронгуй болгох нь”. www.openforum.mn
- 5.

